

ლერი თავაძე

ასისტენტ-პროფესორი, თსუ

სამეფო კარის ინტრიგები: აფხაზთა მეფე თეოდოსი III მწუხარის ცხოვრება და მმართველობა

საქართველოს ისტორია სავსეა მრავალფეროვანი და საინტერესო მოვლენებით. არაერთი საგულისხმო საკითხი აკადემიურ ლიტერატურაში საფუძვლიანადაა შესწავლილი. ყველაფრის მიუხედავად ქართულ ისტორიაში არსებობს მრავალი ისეთი საკითხი, რომლებიც საფუძვლიან დაკვირვებას, კვლევა-ძიებასა და ღრმა ანალიზს მოითხოვს. ეროვნული ისტორიისთვის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი თემა საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანებაა. საქართველოს გაერთიანების საკითხი არ კარგავს აქტუალობას და ნებისმიერი ის პრობლემა, რომელიც ერთიანი ქართული პოლიტიკური ერთეულის ჩამოყალიბებას უკავშირდება ყურადღების ცენტრში ექცევა. თემატიკა ძალიან სენსიტიურია, შესაბამისად, მისი შესწავლა დიდ ძალისხმევას, ობიექტურობასა და საისტორიო წყაროების სათანადო განხილვას მოითხოვს.

ქართული სივრცის გაერთიანება X საუკუნის მეორე ნახევარში განვითარებული დრამატული მოვლენების ფონზე ხდება, როდესაც ერთმანეთს მჭიდროდ დაუკავშირდა ორი ძლიერი ქართული სახელმწიფო – აფხაზთა და ქართველთა სამეფოები. საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება მათი დაახლოებისა და შერწყმის შედეგია. ორ ქვეყნის გაერთიანება ერთბაშად არ მომხდარა, მას წინ უძღოდა გარკვეული პროცესები, რამაც გაერთიანება დააჩქარა. ამ პერიოდში პოლიტიკურ სარბიელზე გამოჩნდა აფხაზთა მეფე თეოდოსი III მწუხარე.

თეოდოსის კარიერა აღსავსეა თავგადასავლებით, ინტრიგებითა და სიძნელებით, რამაც მის ცხოვრებას ღრმა კვალი დააჩნია. მისი ხანმოკლე მმართველობიდან გამომდინარე, თეოდოსის პიროვნებით ცოტა ვინმე თუ დაინტერესდა. ისტორიოგრაფიაში მისი როლი ან უგულებელყოფილია, ანდა ის შეფასე-

ბული, როგორც სუსტი მმართველი. მართალია, თეოდოსი ნაკლებად მოექცა მკვლევართა ყურადღების ცენტრში, სამაგიეროდ, მისი მოღვაწეობის პერიოდი და მეფობის ხანა კარგად არის გაშუქებული სპეციალურ ლიტერატურაში.¹

X საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში განვითარებული მოვლენების შესახებ ძირითადად ქართული საისტორიო წყაროები გვაქვს. მათ შორის ყველაზე უფრო ინფორმაციული XI საუკუნეში მცხოვრები „მატიანე ქართლისას“ უცნობი ავტორის ცნობებია.² შედარებით უფრო მოკრძალებულია მისივე თანამედროვის, სუმბატ დავითის ძის, „ცხოვრება და უწყება ბაგ-

¹ მ. ბროსე. საქართველოს ისტორია. I. პირველად გამოიცა 1855 წელს. ნათარგმნი და განმარტებული ს. ლოლბერიძის მიერ, გამოცემული ნ. ლოლბერიძის მიერ. ტფ. 1895, გვ. 126-129; დ. ბაქრაძე. ისტორია საქართველოს (უძველესი დროიდან მე-10 ს. დასასრულამდე). ტფ. 1889, გვ. 275; ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. წგნ.: I. პირველი გამოცემა 1892 წელს. მეორე ფოტოფირული გამოცემა. თბ. 2004, გვ. 91-92, 129; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. II. პირველად გამოიცა 1914 წელს. თბ. 1965, გვ. 123-126; მ. ლორთქიფანიძე. ქართული ფეოდალური მონარქიის შექმნა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II. თბ. 1973, გვ. 523-530; გ. მელიქიშვილი. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი. თბ. 1973, გვ. 4-24; ა. აბლაძე. ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულთა ურთიერთობა IX-XI საუკუნეებში. თბ. 1988, გვ. 231-240; ზ. პაპასქირი. ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი. თბ. 1990, გვ. 6-101; გ. მჭედლიძე. ბაგრატ მესამის საქართველო. ქუთაისი. 1996; მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი. ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა და მისი დიპლომატიური უზრუნველყოფა. ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. I. თბ. 1998, გვ. 206-225; გოგოლაძე. „აფხაზთა“ (დასავლეთ საქართველოს) მეფეები. საქართველოს მეფეები. თბ. 2000, გვ. 75-76; მ. ლორთქიფანიძე. მეფე ბაგრატ მესამე. ქუთაისი. 2002, გვ. 19-34; გ. მაისურაძე. რამდენიმე ეპიზოდი დავით დიდი კურაპალატის დიპლომატიური ძალისხმევიდან. ქართული დიპლომატია (წელიწდეული). ტ. 9. თბ. 2002, გვ. 161-180; შ. გლოველი, ნ. გურგენიძე. ქართველ პოლიტიკოსთა ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისთვის და „აფხაზთა სამეფო“. საისტორიო შტუდიები IV. გამომცემლობა „ენა და კულტურა“. 2003, გვ. 19-50; შ. გლოველი. „აფხაზთა სამეფო“. თბ. 2005, გვ. 94-121, 147-150; ალ. მარუაშვილი. „ძლიერი და ერ-მრავალი“ დიპლომატი ივანე მარუშის ძე. ქართული დიპლომატია (წელიწდეული). ტ. 12. თბ. 2005, 24-39; ალ. მარუაშვილი. მარუშისძის ფეოდალური სახლის ისტორია. თსუ ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია. ხელნაწერის უფლებით. თბ. 2006; ლ. ახალაძე. აფხაზეთი XI საუკუნიდან XIII საუკუნის 40-იან წლებამდე. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან: აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე. თბ. 2007, გვ. 119-121; ჯ. სამუშია. ბაგრატ III. თბ. 2012, გვ. 24-43; მ. ლორთქიფანიძე. ქართული მონარქიის შექმნა შუა საუკუნეებში. საქართველოს ისტორია (ოთხ ტომად). ტ. II. თბ. 2012, გვ. 239-259; Д. Гулия. История Абхазии. Т. I. Тифлис. 1925, гв. 218-222; 3. В. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми, 1959, гв. 128-135, 162-167.

² მატიანე ქართლისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 270-276; მატიანე ქართლისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა მ. ლორთქიფანიძემ. ქართლის ცხოვრება. თბ. 2008, გვ. 265-269.

რატონიანთა“.³ საინტერესოა, ასევე, „აფხაზ მეფეთა დივანის“ ცნობები, რომელშიც, უპირატესად, აფხაზ მეფეთა ქრონოლოგიაა წარმოდგენილი.⁴ საინტერესოა სომეხი მემკვიდრის, სტეფანოზ ტარონეცის (ასოლიკი) ცნობებიც.⁵ ამავე მოვლენებზე წარმოდგენას გვიქმნის X საუკუნის ქართული და სომხური ეპიგრაფიკული ძეგლები.⁶ ზოგადად, საისტორიო წყაროები აღნიშნული პერიოდის შესახებ მწირია, შესაბამისად, მოვლენების თანმიმდევრობა, რიგ შემთხვევაში, სანდო ისტორიულ მატრიანებში დაფიქსირებული ფაქტების ლოგიკური რეკონსტრუქციის გზით ხერხდება.

თეოდოსი III მწუხარე (975-978) აფხაზთა სამეფოს ანოსიანთა დინასტიის უკანასკნელი მეფე იყო. თეოდოსი, ასევე, ბოლო იყო გიორგი II დიდის შვილებს შორის, ვინც აფხაზთა სამეფო ტახტი დაიკავა. როგორც ცნობილია, თეოდოსის ოთხი ძმა ჰყავდა: კოსტანტი, ლეონი, დემეტრე და ბაგრატ.⁷ ამიტომ, ის რიგით მეოთხე ძმა გახლდათ.⁸ ანოსიანთა სამეფო სახლში საკუთარი სახელი „თეოდოსი“ გავრცელებული ჩანს და მანამდე ის, სულ მცირე, დინასტიის ორ წარმომადგენელს ერქვა.⁹

მეფის ზედსახელი, „მწუხარე“,¹⁰ მისი ფიზიკური მდგომარეობის მაჩვენებელია.

³ სუმბატ დავითის ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 382; სუმბატ დავითის ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა მ. ლორთქიფანიძემ. ქართლის ცხოვრება. თბ. 2008, გვ. 369-370.

⁴ ექვ. თაყაიშვილი. ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა. ძველი საქართველო: საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული. ტ. II, განყ. მე-სამე: სალექსიკონო და საისტორიო მასალანი. ტფ. 1913, გვ. 28-54.

⁵ The Universal History of Step'anos Tarōnec'i. Introduction, Translation, and Commentary by Tim Greenwood. Oxford: Oxford University Press. 2017, გვ. 290.

⁶ ქართული წარწერების კორპუსი, I, ლაპიდარული წარწერები: აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ. 1980, გვ. 170-184; ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ. 1978, გვ. 50-51; ზ. ალექსიძე. ბიზანტიის იმპერიის უცნობი ქართველი დიდი მოხელე და მისი საგვარეულო. ანალები. № 7. თბ. 2011, გვ. 29-61. ამავე პერიოდის ამსახველი ეპიგრაფიკა და სხვა სახის საისტორიო წყაროების ამონარიდები შეკრებილია და ქრესტომატიული სახით დალაგებულია შ. გლოველის ნაშრომში, იხ.: შ. გლოველი. „აფხაზთა სამეფო“, გვ. 257-434.

⁷ „მატიანე ქართლისას“ მიხედვით, ყველა მათგანი გიორგი II აფხაზთა მეფის შვილებია, იხ.: მატიანე ქართლისა. გამოც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 266, 268, 270; მატიანე ქართლისა. გამოც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 262-263, 265.

⁸ „მატიანე ქართლისას“ ავტორი პირდაპირ არ წერს რიგითობის შესახებ, მაგრამ უზუცესად ასახელებს კოსტანტის, ხოლო გიორგის მეფის ყოველი მომდენო შვილი თავისი ასაკისა და მდგომარეობის მიხედვით ჰყავს დასახელებული.

⁹ ექვ. თაყაიშვილი. ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, გვ. 46-47, 52.

¹⁰ მატიანე ქართლისა. გამოც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისა. გამოც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268.

ნებელია. როგორც ცნობილია, თეოდოსი გამეფებამდე დააბრმავეს.¹¹ ამგვარად, მისი ეპითეტი სიტყვა „ბრმის“ სინონიმი. „აფხაზ მეფეთა დივანში“ ზელსახელის ფორმად გამოყენებულია „თვალდამწვარი“.¹² სხვა ისტორიკოსებთან ამ სიტყვების სინონიმებად ნახმარია ამავე ფიზიკური მდგომარეობის აღმნიშვნელი სხვა ტერმინები, მათ შორისაა: „უთვალო“, „უსინათლო“ და ა.შ.¹³ ჩვენ შემთხვევაში ვიყენებთ „მატიანე ქართლისაში“ დაფიქსირებულ სიტყვას „მწუხარე“, რომელიც დაბრმავებული პირის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა. „მატიანე ქართლისას“ უცნობი ავტორი პირდაპირ წერს: „*მეფობდა აფხაზეთს თეოდოსი მწუხარე*“.¹⁴

თეოდოსი დასავლეთ საქართველოში დაიბადა და სიყმაწვილის პერიოდი სამშობლოში გაატარა. 944 წელს, ქვეყანაში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, მამამისმა, გიორგი მეორემ, თავისი ორი შვილი, თეოდოსი და ბაგრატ, კონსტანტინოპოლში გაგზავნა.¹⁵ ამ გადაწყვეტილების ძირითადი მიზეზი უფროსი ძმების, ლეონისა და დემეტრეს, სამეფო ტახტის მემკვიდრე-

¹¹ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატიანე ქართლისა. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266.

¹² ექვ. თაყაიშვილი. ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, გვ. 47.

¹³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით გამოსცა, შენიშვნები და კომენტარები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. IV. თბილისი, 1973, გვ. 800; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. II, გვ. 108, 123.

¹⁴ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისა. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268.

¹⁵ სავარაუდოა, რომ გიორგი II-მ თავისი ორი უმცროსი შვილი, თეოდოსი და ბაგრატ, კონსტანტინოპოლში მამის გაგზავნა, როდესაც საკუთარი უხუცესი ძის, კოსტანტის, აჯანყება ჩაახშო. ამავე პერიოდში დააწინაურდა ლეონი, რომელიც ტახტის მემკვიდრე და ქართლის ერისთავი გახდა. ლეონის პარალელურად მმართველობდა დემეტრე, მესამე ძმა. მთელი ეს ცნობები „მატიანე ქართლისაშია“ დაფიქსირებული (მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 267-268, 271; მატიანე ქართლისა. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 263, 266). ავტორის მიხედვით, ისინი გიორგიმ თავის სიცოცხლეში გაგზავნა კონსტანტინოპოლში, მაგრამ არ ჩანს თუ ზუსტად რომელ წელს ხდება ეს მოვლენა. სავარაუდებელია, რომ უფლისწული კოსტანტის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ, ანუ 944 წელს. კოსტანტის აჯანყება ხდება გიორგი მეფის მიერ ქართლის დაუფლებიდან მესამე წელს. ჩვენი აზრით, გიორგი ქართლს 944 წელზე ეუფლება, როდესაც ტაოელ მეფეებთან ერთად გურგენ ერისთავთერისთავის სამფლობელოთა გაყოფით იყო დაკავებული. გურგენის სამფლობელოთა გაყოფაზე იხ.: კონსტანტინე პორფიროგენეტი. გეორგიკა: ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. IV (2). ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1952, გვ. 277; ლ. თავაძე. მაგისტროსი საქართველოში და ქართველი მაგისტროსები ბიზანტიის იმპერიაში. თბ. 2016, გვ. 66, 79-80, 154. უფლისწულთა კონსტანტინოპოლში გაგზავნის ფაქტი კოსტანტის აჯანყებასა და გიორგი მეფის სიფრთხილეს ჯერ კიდევ შ. გლოველმა დაუკავშირა, თუმცა დეტალები და თარიღი განსხვავებულია, იხ.: შ. გლოველი. „აფხაზთა სამეფო“, გვ. 147-148.

ებად გამოცხადება და ძმებს შორის მოსალოდნელი კონფლიქტის თავიდან აცილება იყო. გიორგი მეფეს ამ ნაბიჯის გადადგმის აუცილებლობაში თავისი უფროსი შვილის, კოსტანტის, აჯანყების პრეცედენტი არწმუნებდა. სამეფო ხელისუფლების სტაბილურობის მიზნით, გიორგი საჭიროდ თვლიდა ქვეყანაში მხოლოდ ის უფლისწულები დარჩენილიყვნენ, რომლებიც მომავალში აფხაზთა სამეფოს დაეპატრონებოდნენ. თეოდოსის ადგილი აფხაზთა სამეფოში აღარ მოიძებნა. ის უცხოეთში, ბიზანტიის იმპერიაში, გაამგზავრეს.

უფლისწული თეოდოსი ძმასთან ერთად კონსტანტინოპოლში წლების განმავლობაში ცხოვრობდა. ბიზანტიაში მან ადგილობრივი ტრადიციები და კულტურა შეითვისა, მიიღო განათლება და შეისწავლა ბერძნული ენა. წყაროების მიხედვით ზუსტი პერიოდი უცნობია, მაგრამ, სავარაუდოა, თეოდოსიმ ბიზანტიის იმპერიაში დაახლოებით 20 წელზე მეტი იცხოვრა. გიორგი მეორის მეფობის ბოლოს და ლეონ მესამის ზეობის პერიოდში ის სტაბილურად კონსტანტინოპოლში იმყოფებოდა, სადაც დაუახლოვდა ადგილობრივ პოლიტიკურ ელიტას, თუმცა სამშობლოში დაბრუნების სერიოზული მცდელობა არ ყოფილა. აღნიშნულის მთავარი განმაპირობებელი მიზეზი, ალბათ, ის გახლდათ, რომ თეოდოსის აფხაზეთის სამეფოს ტახტის დასაკავებლად არც ბიზანტიისა და არც აფხაზთა სამეფოს არისტოკრატიის სათანადო მხარდაჭერა არ მოუპოვებია. ასეთი ვითარება მხოლოდ დემეტრე მესამის ზეობის დასაწყისში შეიქმნა.

დემეტრე აფხაზთა სამეფოს ტახტს 967 წელს იკავებს.¹⁶ ერთ-ერთი პირველი, რაც დემეტრე მეფემ გააკეთა, იყო ქართლის დაკავება და ამ მიწაზე თავისი ნდობით აღჭურვილი პირების დამტკიცება. დემეტრე შიდა ქართლის ტერიტორიის კონტროლს ქართლის ერისთავის თანამდებობაზე დანიშნულ ივანე მარუშის ძეს ანდობდა.¹⁷ ივანე ქართლის მკვიდრი არ გახლდათ, მარუშიანთა საგვარეულო დასავლეთ საქართველოს დიდებულთა რიცხვს ეკ-

¹⁶ ბაგრატი 978 წელს გამეფების თარიღის დადგენა ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნის, რასაც შემდეგ მანვე შეუსაბამა „აფხაზ მეფეთა დივანის“ ქრონოლოგია. შესაბამისად, აფხაზეთის მეფეთა ქრონოლოგია, უპირატესად, მისი დადგენილია და ჩვენც მას მივუყვებით, იხ.: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. II, გვ. 107, 124-125.

¹⁷ „მატიანე ქართლისა“ ცნობით, აფხაზთა მეფე ლეონ III-ის სიკვდილის შემდეგ, „დაჟდა დემეტრე მეფე, ძმაი ლეონისი, და ეუფლა ქართლსა“, ხოლო ამის შემდეგ, იმავე ტექსტის მიხედვით, ქართლის ერისთავი ივანე მარუშის ძეა. ყველაფერი ეს კი იმისი მანიშნებელია, რომ ქართლის დაუფლების შემდეგ, გამეფების წელსვე (967 წ.), დემეტრე ქართლის მმართველობას ივანე მარუშის ძეს ჩააბარებს, იხ.: მათიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270, 272; მათიანე ქართლისა. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 265, 267.

უთენოდა.¹⁸ აფხაზთა სამეფოში ივანე მარუშის ძემ ძალიან დიდი გავლენა მოიპოვა და ვრცელ სამფლობელოებსაც ფლობდა.¹⁹ ივანე მარუშის ძის გასაკუთრებული დაწინაურება დემეტრე მესამის მეფობის დროს ხდება. ამავე გვარის წარმომადგენლები ფლობდნენ ჯავახეთის ერისთავის სახელოსაც.²⁰ დემეტრესა და მარუშიანების წინააღმდეგ გამოვიდნენ ქართლელი აზნაურები, მათ სათავეში იდგა ცნობილი მთავარი ადარნასე ძამელი.²¹ ქართლის ფეოდალების გარდა, დემეტრე მეფის პოლიტიკით უკმაყოფილოები იყვნენ ქართველთა სამეფოს მესვეურთა ნაწილი და კახეთის ქორეპისკოპოსი კვირიკე მეორე. საქართველოში ცენტრალიზებული და უკიდურესად გაძლიერებული აფხაზთა მეფის წინააღმდეგ შეიკრნენ.

ქართლისა და აფხაზეთის²² ფეოდალთა ერთმა ჯგუფმა კონსტანტინოპოლში ხალხი გაგზავნა უფლისწული თეოდოსის ჩამოსაყვანად. თარიღი ცნობილი არ არის, თუმცა უკმაყოფილება დემეტრე მეფის პოლიტიკის მიმართ თავიდანვე უნდა დაწყებულიყო, შესაბამისად, თეოდოსიც ადრეულ ეტაპზე ჩამოჰყავთ. „მატიანე ქართლისას“ ცნობით, დემეტრეს გამეფების შემდეგ მან ქართლი შემოიმატა და ქვეყანა მოაწყო. სწორედ ამ დროს „გარდაკდეს ამას შინა ჟამნი. და იყო ძმაჲ მისი თეოდოსი საბერძნეთს (ბიზანტია – ლ. თ.), უკმეს კაცთა ვიეთმე ამის ქუეყანისათა, რადთა გამოვიდეს ძმასა

¹⁸ ნიკოლოზ (ნიკო) ბერძენიშვილის აზრით, მარუშიანები შესაძლოა წარმოშობით დალი-წებელდის მხარიდან ყოფილიყვნენ, იხ.: ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII. თბ. 1975, გვ. 610.

¹⁹ „მატიანე ქართლისას“ უცნობი ავტორი მას განმადიდებელი სიტყვებით მოიხსენიებს – „კაცი ძლიერი და ერმრავალი“. საინტერესოა ისიც, რომ ეპითეტი „ძლიერი“ ამ დროს მეფეთა საპატიო წოდება იყო. ამგვარი სახით, ოფიციალურ მატრიანეებში ფეოდალის მოხსენიება დიდი იშვიათობაა, იხ.: მატიაზე ქართლისა. გამოც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატიაზე ქართლისა. გამოც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 267.

²⁰ მარუშიანთა საგვარეულოს შესახებ იხ.: ნ. შოშიაშვილი. მარუშიანები. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 6. თბ. 1983, გვ. 463; ალ. მარუაშვილი. მარუშიანთა ფეოდალური სახლის ისტორია, გვ. 7-132.

²¹ „მატიანე ქართლისას“ მიხედვით, თეოდოსის მთავარი მოკავშირე დიდი მთავარი, ადარნასე ძამელია. გაჭირვების ჟამს თეოდოსი სწორედ მის სამფლობელოებში გარბის და ძამის ციხეს შეაფარებს თავს. მატიანე სხვა ქართლელ წარჩინებულთა შორის ადარნასე ძამელს გამოარჩევს, მას მთავარს უწოდებს და თეოდოსის ძირითად მოკავშირედ ჰყავს წარმოდგენილი. ეჭვი არაა, რომ ქართლელ აზნაურთა ერთ-ერთი მეთაური სწორედ ადარნასე ძამელია, იხ.: მატიაზე ქართლისა. გამოც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270-271; მატიაზე ქართლისა. გამოც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266.

²² ქართლი და აფხაზეთი X საუკუნის მეორე ნახევარში არ იმეორებს იმ საზღვრებს, რაც თანამედროვე რეალობაში გვაქვს. ზემოხსენებულ პერიოდში ქართლი მოიცავდა თანამედროვე შიდა ქართლს, ხოლო აფხაზეთი – დასავლეთ საქართველოს. ჩვენ ამ ორივე ტერმინს თავისი ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინებით ვიყენებთ და არა თანამედროვე გაგებით.

თქვსა ზედა“²³ ზუსტად რა დრო გავიდა, საისტორიო წყაროში არ ჩანს, მაგრამ აღნიშნული მოვლენა მაშინ ხდება, როდესაც მეფე დემეტრე ქვეყნის დალაგებითაა დაკავებული.

ბიზანტიის იმპერიაში გაგზავნილმა კაცებმა თეოდოსი აფხაზთა სამეფოში დაბრუნებაზე დაიყოლიეს. უფლისწული თეოდოსი იმ დროს ბიზანტიის იმპერატორი იოანე I ციმისკის (969-976) მფარველობით სარგებლობდა. როგორც ჩანს, თეოდოსის გაშვებაზე თანახმობა განაცხადა თავად იმპერატორმა.²⁴ ჩვენი აზრით, თეოდოსის თვითნებურად კონსტანტინოპოლი არ უნდა დაეტოვებინა. ამ საქმეში მას აღმოსავლეთ რომის იმპერატორის თანხმობა სჭირდებოდა, რაც მიიღო კიდეც. იმპერატორი დაპირისპირებაში პირდაპირ არ ჩარეულა, თუმცა თეოდოსის სამშობლოში გაშვებით მოსალოდნელ კონფლიქტში, ფაქტობრივად, მისი მხარი დაიჭირა.

თეოდოსი საქართველოში 970 წლის ახლო ხანებში ჩამოდის. უფლისწული ბიზანტიიდან ქართველთა სამეფოში შემოვიდა და სამცხეში გაჩერდა, სადაც მოკავშირეები ეგულებოდა. სამცხეში შემოსული უფლისწული, მესხი აზნაურების გარდა, თავის მხარდამჭერ ქართლის აზნაურებსაც ეპატიჟებოდა. თეოდოსი საბრძოლველად იყო შემართული, ხოლო თავისი სამხედრო ბანაკი მარგის მერეში ჰქონდა დადებული.²⁵ სამცხის მერე ფოცხოვის ხეობაში მდებარეობს, სადაც, ციხესიმაგრის გარდა მონასტერი და სხვა მნიშვნელოვანი ნაგებობები იყო განლაგებული. ქართველთა სამეფოში, რომელშიც ერთიანდებოდა სამცხის ტერიტორია, ქართველთა მეფე ბაგრატ II რეგუენი (958-994) მმართველობდა, აქვე იყო უფლისწული გურგენ ბაგრატის ძის სამფლობელო,

²³ მატიაზე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270; მატიაზე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 265.

²⁴ კონსტანტინოპლში ჩასული უფლისწულები, როგორც წესი, ბიზანტიის იმპერატორის კარზე მსახურობდნენ, თეოდოსი და ბაგრატი ვერ იქნებოდნენ გამონაკლისები. მემატიანის მიხედვით, დემეტრეს გაძევების (967 წ.) შემდეგ, „გარდაკლეს ამის შინა ჟამი“ და ამის მერე მოუხმეს თეოდოსის საქართველოში. არაა დაკონკრეტებული რა დროს გავიდა, მაგრამ მითითებაა გაკეთებული გარკვეული რაოდენობის „ჟამის“ გასვლაზე, რაც, ვფიქრობ, ისტორიკოსის სხვა პასაჟებს თუ გავითვალისწინებთ, რამდენიმე წელს გულისხმობს. სავარაუდებელია, ეს მომხდარიყო იოანე I ციმისკის (969-976) დროს, ვინაიდან ნიკიფორე II ფოკას (963-969) ზეობისას არ ჩანს ბიზანტიის ჩარევა აფხაზთა სამეფოს შიდა საქმეებში. იოანე ციმისკეს პერიოდში საგარეო პოლიტიკა უფრო ხისტი გახდა. ეს უკანასკნელი 969 წლის დეკემბერს ბიზანტიის იმპერიის სათავეში მოვიდა. შესაბამისად, მომდევნო წელს მას თეოდოსი საქართველოში უნდა გამოეშვა და პოლიტიკური მხარდაჭერა განეხორციელებინა.

²⁵ მატიაზე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270; მატიაზე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 265.

ის საუფლისწულო მამულის სახით შავშეთის მიწებს განაგებდა.²⁶ გურგენი გახლდათ გურანდუხტის მეუღლე და თეოდოსის სიძე. როგორც ჩანს, ბაგრატ რეგუენი და მისი შვილი გურგენი თეოდოსის ემხრობიან. თეოდოსის მხარეს არიან ქართველთა სამეფო სხვა წარჩინებულებიც, მათ შორის იმ დროისთვის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი პიროვნება – დავით იმიერტაოელი. დავითი საკმაოდ კარგ ურთიერთობაში იმყოფებოდა ბიზანტიის იმპერიის ხელისუფლებასთანაც, რასაც მისი ბიზანტიური ტიტულატურა ადასტურებს.²⁷

ამგვარად, თეოდოსი საქართველოში ჩამოსვლისთანავე დიდი რაოდენობით მხარდამჭერებს იძენს. საერთო ჯამში მას ემხრობა ქართველთა სამეფოს მესვეურთა უმრავლესობა, ქართლის აზნაურთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, აფხაზ აზნაურთა მცირე ნაწილი და კახეთის ხელისუფლება. მიუხედავად მოკავშირეთა სიმრავლისა, მათი ძალები დაქსაქსული იყო. ყველა მათგანის გაერთიანება აფხაზთა მეფეს სერიოზულ საფრთხეს უქადდა. თეოდოსის მოთხოვნა კი კატეგორიული იყო, მას აფხაზთა სამეფო ტახტი სურდა. დემეტრეს სასწრაფოდ უნდა ემოქმედა.

სამცხეში შეკრებილ თეოდოსის მომხრეებს, მესხი აზნაურების გარდა, ქართლის აზნაურთა ნაწილიც შემოუერთდა. ამ კუთხით ნაკლებად აქტიურობდნენ საკუთრივ ქართველთა სამეფოს მეფეები, ბაგრატ რეგუენი და დავით იმიერტაოელი. უნდა ვიფიქროთ, რომ ყველაზე მეტად მას გურგენი ეხმარებოდა, ვინაიდან თეოდოსის ლაშქარი გურგენის საუფლისწულო მამულის სიახლოვეს იყო დაბანაკებული და იქვე ახდენდა შევსებას. არ ვიცით ჰქონდა თუ არა თეოდოსის ბიზანტიის იმპერატორისგან რაიმე ფინანსური შემწეობა, თუმცა, ასეთი რამ არ უნდა გამოირიცხოს.

თეოდოსის მთავარი მხარდამჭერები მაინც ქართლისა და მესხეთის აზნაურები იყვნენ, რომლებიც დემეტრესა და მარუშმიანთა კლანის წინააღმდეგ გაერთიანებას ცდილობდნენ. ბუნებრივია, ისე არ უნდა წამოვიდგინოთ, თითქოს, შიდა ქართლისა და ჯავახეთის ყველა აზნაური მეფე დემეტრესა და

²⁶ გურგენი, რომ შავშეთში მმართველობს ამას კარგად აჩვენებს „მატიანე ქართლისა“, იხ.: მატიანე ქართლისა. გამოც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 277; მატიანე ქართლისა. გამოც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 270. ის შეიძლება ყოფილიყო მთელი მხარის მმართველი ან შავშეთის ნაწილის მემამულე-მფლობელი. ბუნებრივია, მასვე შეიძლებოდა ჰქონოდა მიწები სამცხეშიც. ხშირად ეს ორი მხარე ადმინისტრაციული თვალსაზრისით ერთ პროვინციაში ერთიანდებოდა.

²⁷ კონფლიქტის დასრულების შემდეგ თეოდოსი სწორედ დავით მაგისტროსთან ჰპოვებს დროებით თავშესაფარს, რაზეც უფრო დაწვრილებით ქვემოთ ვისაუბრებთ. ყველაფერი ეს დავითის მისადმი მხარდაჭერაზე მიუთითებს. დავითის ბიზანტიური ტიტულზე იხ.: ლ. თავაძე. მაგისტროსი საქართველოში და ქართველი მაგისტროები ბიზანტიის იმპერიაში. თბ. 2016, გვ. 94-101.

მისი მოხელეების წინააღმდეგ გამოდიოდა. ბუნებრივია, მათ ჰყავდათ თავიანთი მომხრეები, მაგრამ უძრავლესობა მარუშიანთა კლანისა და აფხაზი ღიღებულების წინააღმდეგი იყო.

დემეტრე მეფეს არ შეეძლო ღიღი ხნის განმავლობაში თავისი ძმის მომხრეების შეკრებისთვის მშვიდად ეყურებინა. თეოდოსის ჩამოსვლიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, აფხაზთა მეფემ თავისი ლაშქარი სამცხეში გაგზავნა. დემეტრე გეგმავდა თეოდოსის მომხრეებზე მოულოდნელი შეტევა მიეტანა და ისინი იქამდე გაენადგურებინა, სანამ ღიღი ლაშქრის მოგროვებას მოახერხებდნენ. ყველაფერი გეგმის მიხედვით წარიმართა. აფხაზთა ჯარის მოძრაობის მარშრუტი ცნობილი არაა, სავარაუდებელია, რომ ისინი ფერსათის გავლით სამცხეში შეიჭრნენ, ხოლო შემდეგ მერეს მიაშურეს. ეს სამცხეში შეჭრის ყველაზე იოლი გზა იყო, ამასთან, მტრულად განწყობილი შიდა ქართლის გზის ავლით. მოულოდნელი თავდასხმით შემინებული თეოდოსი დამარცხდა და იძულებული შეიქნა სამცხე დაეტოვებინა.²⁸

თეოდოსი გარბის თავისი მოკავშირის ადარნასე ძამელის სამფლობელოში.²⁹ მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზთა ჯარი სამცხეში მოძრაობდა, ამ მხარეში მღებარე ციხესიმაგრეები კარგად იყო გამაგრებული, ხოლო სამცხის პატრონები თეოდოსის უჭერდნენ მხარს. თეოდოსის ყველაზე მეტი მხარდამჭერი მაინც შიდა ქართლში ეგულებოდა. ამასთან შიდა ქართლიდან ის კახელი და მესხი აზნაურების ხელახალ შემოკრებას გეგმავდა. ამრიგად, თეოდოსი დატოვებს სამცხეს, გადადის თორში, ხოლო იქიდან შიდა ქართლის მხარეში, კონკრეტულად, ძამის ხეობას აფარებს თავს.

ძამის ხეობა, უპირატესად, ადარნასე ძამელის ხელში იყო მოქცეული. ძამის ციხის პატრონი ადარნასე ქართლის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ფეოდალი გახლდათ. როგორც ჩანს, ადარნასე ძამელი იყო ის საკონტაქტო პირი, ვისი მეშვეობითაც თეოდოსი ქართლის აზნაურებს იმხრობდა. ადარნასე, რომელსაც ქართული წყარო მთავრის ტიტულით მოიხსენიებს, თეოდოსის საკუთარ სამფლობელოში შეიფარებს. ძამის ციხე უფლისწული თეოდოსის ახალი თავშესაფარი ხდება. აქედან უნდა გაერთიანებულიყო ქართლის, მესხეთისა და კახეთის ძალები, ხოლო შემდგომ დასავლეთ საქართველოში უნდა აეღოთ ხელში ძალაუფლების. ამ გეგმის აღსრულება ვერ მოხერხდა.

²⁸ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 265-266.

²⁹ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270-271; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266.

დემეტრე მეფემ სწრაფად იმოქმედა. აფხაზთა მეფემ თავისი ლაშქარი ძამის ციხის წინააღმდეგ გაგზავნა. ამ შემთხვევაში მეფის არმია ლიხის ქედის გავლით შიდა ქართლში შეიჭრა, იქაური მომხრეთა ძალები მიიმხრო და ციხესიმაგრეს ალყა შემოარტყა. ძამის ციხის ალყა დიდი ხანი გაგრძელდა. არც ერთი მხარე არ აპირებდა პოზიციების დათმობას. „მატიანე ქართლისას“ მიხედვით, ბრძოლები სამი თვის განმავლობაში მიმდინარეობდა. აფხაზთა სამეფო ძალებს ამ ბრძოლების დროს დიდი ზიანი მიადგათ. ციხესიმაგრე იმდენად კარგად იყო გამაგრებული, რომ მისი აღება იარაღის მეშვეობით არ ხერხდებოდა. ამავე დროს, ზიანი ადგებოდათ თავად ძამის ციხის მეციხოვნეებს. დახმარება არც ერთი მხრიდან არ ჩანდა. აფხაზთა სამეფოს არმია საკუთარი ტერიტორიის ფარგლებში მოქმედებდა, ხოლო დაქსაქსული ქართველთა სამეფოს მმართველი ელიტა ერთიანი ძალებით თეოდოსის მხარეზე გამოსვლას ვერ ბედავდა. როგორც ჩანს, დემეტრე მეფემ და ივანე მარუშის ძემ კარგად გაამაგრეს კახეთის მხრიდან უფლისციხის გავლით ძამის ხეობისაკენ მიმავალი გზები. არ ჩანს, როგორი იყო კლდეკარის ერისთავთა დამოკიდებულება. თრიალეთის მხრიდან კიდევ ერთი გადმოსასვლელი პირდაპირ ძამის ხეობაში შემოდიოდა, ამდენად, ბაღვაშთა პოზიციას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

სამი თვის განმავლობაში მიმდინარე ბრძოლებმა მეციხოვნეები დაარწმუნა, რომ ბრძოლის გახანგრძლივების შემთხვევაში ძამის ციხე შეიძლებოდა მალე დაცემულიყო, რის გამოც დაზავება ითხოვეს. მიმდინარე ბრძოლები და არმიის სურსათ-სანოვაგით შევსება დიდ დანახარჯებთან იყო დაკავშირებული, ამასთან, არც ის იყო გამორიცხული რომ თეოდოსისა და ადარნასეს საშველად ტაოელები და კახელები მოსულიყვნენ. ყველა ამ და სხვა მიზეზების გამო აფხაზთა ლაშქრის მეთაურები ძამელებს დაუზავდნენ. ზავის მიხედვით, ძამელები უვნებლობის პირობით აფხაზთა მეფეს დამორჩილდნენ, ხოლო თეოდოსი მშვიდობით გაუშვეს. პირობის თანახმად, თეოდოსის აფხაზთა სამეფოს ტერიტორია უნდა დაეტოვებინა და ძმის წინააღმდეგ მოქმედებაზე ხელი აეღო.³⁰

თეოდოსი იძულებულია ქართლი დატოვოს და თავის კიდევ ერთ მოკავშირესთან დავით ტაოელთან მიემგზავრება. X საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში თეოდოსი იმიერტაოში იმყოფება, სადაც კიდევ უფრო დაუახლოვდა ტაოს მმართველ ელიტას. ტაოს ბაგრატიონები მის მიმართ განსა-

³⁰ „მატიანე ქართლისას“ ავტორი მხოლოდ ფაქტებს გადმოგვცემს, რის გამოც მისი ცნობები ძალიან მშრალია. შესაბამისად, ძირითადი მოვლენების რეკონსტრუქცია აქაც და, თითქმის, ყველგან ჩვენ გვეკუთვნის, იხ.: მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 270-271; მატიანე ქართლისა. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266.

კუთრებულ პატივისცემას იჩენდნენ, ამას გარკვეული ნათესაური კავშირებიც განაპირობებდა. თეოდოსის და გათხოვილი იყო უფლისწულ გურგენზე, ამიერტაოს ბაგრატიონთა წარმომადგენელზე, ხოლო მათი შვილი, მცირეწლოვანი უფლისწული ბაგრატი, დავით ტაოელთან ოლთისში იზრდებოდა. ბუნებრივია, ასეთმა კავშირმა თეოდოსი ტაოს ბაგრატიონთა სამეფო კარზე მიღებულ სტუმრად აქცია. მან ტაოში ერთი წელი იცხოვრა. როგორც ჩანს, დავით ტაოელი თეოდოსისა და დემეტრეს შორის შუამავლის როლს ასრულებდა, როდესაც მხარეები ძამის ციხესთან ერთმანეთს დაუზავდნენ. თეოდოსი ტაოში მოღვაწეობის დროს აფხაზთა მეფის წინააღმდეგ ღია მტრულ მოქმედებაზე აღარ გადასულა.

მალე აღმოჩნდა, რომ დავითის მშვიდობიანი პოლიტიკა თეოდოსის ინტერესებში არ შედიოდა. მას კვლავინდებურად აფხაზთა სამეფო ტახტის დაუფლება სურდა, ხოლო, ვინაიდან ამ საქმეში დავითის დახმარების იმედი დაკარგა, თეოდოსი ტოვებს ტაოს და კახეთის საქორეპისკოპოსოში მიემგზავრება. კახეთში მას ადგილობრივი მთავრისა და ქართლის აზნაურების დახმარების იმედი ჰქონდა.

თეოდოსის კახეთში ჩასვლის ზუსტი თარიღი უცნობია. უფლისწული კახეთში 70-იანი წლების დასაწყისში უნდა ჩასულიყო, სავარაუდოდ, 972 წლის ახლო ხანებში. კახეთის ქორეპისკოპოსი კვირიკე სამეფო ტახტის მადიებელ უფლისწულს მიემხრო და დახმარებას შეჰპირდა. თეოდოსიმ კვლავ ღიად დაიწყო ძმის წინააღმდეგ მოქმედება. პირობა, რომელის მიხედვითაც მას დემეტრე მეფის საწინააღმდეგო მოქმედებებში არ უნდა მიეღო მონაწილეობა, დაირღვა.

დემეტრე მეფე ახალი გამოწვევების წინაშე დადგა. თეოდოსისა და კვირიკეს კავშირის ჩასაშლელად მას სასწრაფო ზომები უნდა მიეღო. ბრძოლის ნაცვლად დემეტრემ დიპლომატიით სცადა ძმის ამბოხის ჩახშობა. ამ მიზნის მისაღწევად ის არც მუხანათობასა და ტყუილს მოერიდა. გეგმის მიხედვით, თეოდოსი აფხაზთა სამეფოში ცრუ დაპირებებით უნდა შეეტყუებინათ, ხოლო შემდეგ მოეშორებინათ. როგორც ჩანს, ამ საქმეში მას ივანე მარუშის ძე და მისი მომხრეები უმაგრებდნენ ზურგს. დემეტრე მეფემ მოციქული გაუგზავნა კვირიკე ქორეპისკოპოსს და სთხოვა თავის ძმასთან ეშუამავლა. დემეტრე პირობას იძლეოდა თეოდოსი თანამმართველად დაესვა და ხელისუფლება მასთან გაეზიარებინა. აფხაზთა სამეფოში ძმების თანამმართველობის პრეცედენტი ლეონ მესამის ზეობისას უკვე არსებობდა, როდესაც

ლენი და დემეტრე ერთად მეფობდნენ. ანალოგიურ დაპირებას იძლეოდა დემეტრე, ოღონდ ამჯერად თეოდოსის თანამეფედ დაყენების პირობით. კვირიკე ამ წინადადებით საკმაოდ მოხიბლული დარჩა, როგორც ჩანს, მას იმედი ჰქონდა, რომ თეოდოსის აფხაზთა სამეფოში თანამეფობის დროს ქართლის ტერიტორიის ნაწილს გააკონტროლებდა.

მოლაპარაკებები წარმატებით დასრულდა. კვირიკემ თეოდოსი ძმის წინადადების მიღებაზე დაიყოლია, სამაგიეროდ ორივემ მოითხოვა ამ პირობის აღსრულების საზეიმო ფიცით განმტკიცება, რაზეც აფხაზთა მეფისგან სრული თანხმობა მიიღეს. ფიცის დადების საზეიმო ცერემონიალი მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში გაიმართა, ქართლის კათალიკოსისა და საქართველოს სხვა მღვდელმთავრების, ასევე, აფხაზეთის, ქართლისა და კახეთის ღიდებულების მონაწილეობით. სვეტიცხოველში დადებული ფიცით აფხაზთა მეფე და მისი ღიდებულები თეოდოსის ხელშეუხებლობას, უვნებლობას და ტახტზე აყვანის პირობას აძლევდნენ. ღვთისა და ეკლესიის წინაშე დადებული ფიცით მინდობილი თეოდოსი დასავლეთ საქართველოში ძმის, დემეტრე მესამის, სამეფო კარზე გაემგზავრა.

თეოდოსი სამშობლოში დაბრუნდა. თავდაპირველად ის მშვიდობით მიიღეს და სამეფო ტახტის დაკავებაც აღუთქვეს, თუმცა დემეტრეს მუხანათური გეგმა მალე გაცხადდა. ქუთაისში მისვლიდან რამდენიმე დღეში დემეტრე მეფის ბრძანებით თეოდოსი შეიპყრეს და მეფის ღალატის ბრალდებით თვალები დათხარეს. უსინათლო თეოდოსი საპატიმროში ჩასვეს, რითიც სამეფო ხელისუფლების დაკავების მცდელობა მოუსპეს.³¹

სვეტიცხოველში დადებული ფიცის გატეხამ და თეოდოსის სასტიკმა დასჯამ საქართველოში მკვეთრად უარყოფითი რეაქცია გამოიწვია. დემეტრემ, ქართლისა და კახეთის ფეოდალების გარდა, ქართული ეკლესია, ქართველთა სამეფოს მმართველი წრე და კავკასიის ბევრი ლიდერი მოიმდურა. ძმის შეპყრობის გამო ისტორიკოსები დემეტრე მეფეს უარყოფითად ახასიათებენ: „მა-

³¹ მთელი ეს მოვლენები თეოდოსის კახეთში ჩასვლა, ტახტისთვის ბრძოლის განახლება, დემეტრეს მზაკვრული ჩანაფიქრი, სვეტიცხოვლის ფიცი და შეთანხმება, თეოდოსის ქუთაისში ჩასვლა და მისი მუხანათური შეპყრობა და დაბრმავება აღწერილია „მატიანე ქართლისას“ უცნობი ავტორის მიერ, იხ.: მათიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 271-272; მათიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266. ამ ცნობებს ავსებს სომეხი ისტორიკოსი სტეფანოზ ტარონეცი. მისი ცნობით, თეოდოსი ქვეყნის (იგულისხმება აფხაზთა სამეფო) წამყვანმა პირებმა დააბრმავეს, რაშიც, დემეტრე აფხაზთა მეფესთან ერთად, ავტორი დემეტრეს თანამზრახველებს, ანუ მარუშიანებს და სხვა ღიდებულებს გულისხმობს, იხ.: The Universal History of Step'anos Taronec'i, გვ. 290.

ტიანე ქართლისას“ ავტორი მას „ფიცის გამტეხს“ უწოდებს, ხოლო ვახუშტი ბაგრატიონი – „უღმრთოს“. ამავე დროს, არც ერთ მათგანს არ ავიწყდება დემეტრეს ქება მისი შესაძლებლობების გათვალისწინებით.³²

თეოდოსის დაკავების შემდეგ დემეტრე მეფის საქციელით აღშფოთებულმა ქართველმა ფეოდალებმა მას კიდევ ერთი ძმა, ბაგრატი, დაუპირისპირეს და დემეტრეს საწინააღმდეგოდ მეფედ გამოაცხადეს.³³ დემეტრეს მტრები მის დამხობასა და მისივე ძმების, თეოდოსისა და ბაგრატის, გამეფებას ცდილობდნენ. მიმდინარე ბრძოლები დიდი ხანი გაგრძელდა და საბოლოოდ დემეტრე მეფის გამარჯვებით დასრულდა. დაძაბულობა არც ამის შემდეგ შენელებულა. კახეთის ქორეპისკოპოსი ბოლომდე თავისი პირობის ერთგული დარჩა, ხოლო თეოდოსის სისხლის აღების საბაბით აფხაზთა მეფის პოზიციებს უტეკდა. დემეტრე მეფეს ძმის დასჯისა და ფიცის გატეხის გამო მთელი ქვეყნის მასშტაბით მტრობდნენ. აფხაზთა მეფე დემეტრე 975 წელს გარდაიცვალა.

სამეფო ტახტი ვაკანტური დარჩა. როგორც ჩანს, მეფე დემეტრე მესამეს არ ჰყავდა ვაჟიშვილი, რის გამოც ტახტის კანონიერ მემკვიდრედ თეოდოსი რჩებოდა. აფხაზთა სამეფოს დიდებულებმა 975 წელსვე ტახტზე თეოდოსი მწუხარე ანუ თვალდამწვარი დასვეს.³⁴ თეოდოსის გამეფებით ისარგებლა კახეთის ქორეპისკოპოსმა კვირიკემ და კიდევ ერთხელ შემოუტია შიდა ქართლის ცენტრს – უფლისციხეს.³⁵

³² მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 271-272; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266; ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 801.

³³ მათი კიდევ ერთი ძმა ბაგრატი იყო, გიორგი აფხაზთა მეფის უმცროსი შვილი, რომელსაც მემკვიდრეობა ჩალა-მეფის სახელით იხსენიებს. „ჩალა-მეფე“ მისი ზედსახელია, რაც იმას უჩვენებს, რომ მას არანაირი სამფლობელო არ გააჩნდა, ხოლო იმისთვის რომ ამ პერიოდში მოღვაწე სხვა სენიებისგან (ბაგრატი რეგუენი, უფლისწული ბაგრატი გურგენის ძე) გამოერჩიათ, ზედმეტსახელად „ჩალა-მეფე“ უწოდეს. ვფიქრობ, საეჭვო არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ „მატიანე ქართლისას“ ჩალა-მეფე და ბაგრატი გიორგი II დიდის ძე ერთიდაიგივე პიროვნებაა. „მატიანე ქართლისაში“ დაფიქსირებული ამ ორი პიროვნების გაიგივება დიდი ხანია შემჩნეულია, იხ.: ალ. მარუაშვილი. „ძლიერი და ერ-მრავალი“ დიპლომატი ივანე მარუაშის ძე, გვ. 30.

³⁴ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 266-267. ივანე ჯავახიშვილის შენიშვნით, თეოდოსის გამეფება აფხაზთა სამეფოს დიდებულთა მხრიდან იძულებითი ნაბიჯი იყო, ვინაიდან სხვა მემკვიდრე ქვეყანაში აღარ იძებნებოდა. თეოდოსის მეფობის ზუსტი თარიღიც მასვე მოაქვს, იხ.: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. II, გვ. 108. ივანე ჯავახიშვილის აზრი, იმის შესახებ რომ უსინათლო თეოდოსი აფხაზთა სამეფოს დიდებულ აზნაურთა სათაშაშო უნდა გამხდარიყო, ვფიქრობ, ბოლომდე არაა მისაღები. შეიძლება დიდებულები ამას გვემკვიდრნენ, მაგრამ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ოცნებები არ აუხდათ.

³⁵ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 267.

უფლისციხეს იმ დროს ივანე მარუშის ძე, ქართლის ერისთავი ფლობდა. ივანე მარუშის ძე და მარუშიანთა კლანი დემეტრე მესამის მხარდამჭერები იყვნენ. თეოდოსის გამეფებით ისინი ინარჩუნებენ თავანთ მდგომარეობას აფხაზთა სამეფოში, მაგრამ არცთუ ისე მყარად. ივანე მარუშის ძეს, როგორც ჩანს, ცუდი ურთიერთობა ჩამოუყალიბდა ახლად გამეფებულ თეოდოსი მესამესთან. თეოდოსისა და ივანეს ცუდ ურთიერთობას მარუშიანთა კლანის დემეტრესთან ახლო ურთიერთობა განაპირობებდა. მარუშიანთა ჩამოშორებას ცდილობდნენ დემეტრეს მოწინააღმდეგე აფხაზი და ქართლელი ფეოდალებიც.

ქალაქ უფლისციხის ბრძოლებმა აშკარა გახადა, რომ მეფე თეოდოსი აფხაზთა სამეფოს სამხედრო ძალებით ქართლში მდებარე თავისი სამფლობელოების დაცვას არ აპირებდა. უფლისციხეს მხოლოდ დემეტრეს მიერ დანიშნული მოხელე, ივანე მარუშის ძე და მისი კლანი იცავდნენ. ქართველი მემატიანის დახასიათებით, ივანე მარუშის ძე იყო „*კაცი ძლიერი და ერმრავალი*“³⁶ ივანე ხედავდა, რომ აფხაზთა მეფე თეოდოსი უფლისციხესა და ქართლის საერისთავოს დიდი ნაწილის უბრძოლველად დათმობას აპირებდა. როგორც ჩანს, ამის ძირითადი მიზეზი მარუშიანების მოსპობა და თეოდოსისა და მისი ბანაკის კახეთის ქორეპისკოპოსთან ახლო ურთიერთობა იყო. მათ სურდათ გარდაცვლილი დემეტრე მეფის მომხრეები ამოეძიკკათ, ხოლო თავიანთი მომხრეები დაეწინაურებინათ.

ივანე მარუშის ძე ახალი მოკავშირის გარეშე ქართლს ვერ დაიცავდა. უფრო მეტიც, ივანე მარუშის ძე და მისი კლანი დიდი საფრთხის წინაშე იყვნენ საკუთრივ აფხაზთა სამეფოშიც, სადაც მათი პოლიტიკის მოწინააღმდეგე თეოდოსი მმართველობდა. საჭირო იყო გარანტიები იმისა, რომ კლანი აფხაზთა სამეფოში თავის მდგომარეობას უსაფრთხოდ შეინარჩუნებდა. ამ გარანტიის უმთავრესო წყარო ქართველთა სამეფოს ბაგრატიონები უნდა გამხდარიყვნენ.

ივანე მარუშის ძე თავისი პოზიციების შენარჩუნების მიზნით, აფხაზთა მეფის გვერდის ავლით, უკავშირდება დავით ტაოელს და ქართლის დაკავებას სთავაზობს, სადაც, მისივე გეგმის მიხედვით, უფლისწული ბაგრატი უნდა დაესვათ ერისთავის თანამდებობაზე და აფხაზთა სამეფოს ტახტის მემკვიდრედ უნდა გამოეცხადებინათ, როგორც აფხაზთა დიდი მეფის, გიორგი II-ის, ქალის ხაზით შვილიშვილი და მემკვიდრე. ივანე მარუშის ძის ამ გა-

³⁶ მატიაზე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატიაზე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 267.

დაწყვეტილებას მარუშიანთა კლანის გარდა გარდაცვლილი დემეტრე მეფის ყველა მომხრე იზიარებდა. განსაკუთრებით კი ისინი, ვინც ახალი მეფის ქმედებებით უკმაყოფილო იყო. ყველა ამ ფეოდალს საერთო ინტერესი ჰქონდათ – ყოფილიყვნენ დაცული ახალი მეფის შურისძიებისგან. თეოდოსი თავის დაბრმავებას, ისევე როგორც ფიცის გატეხას, გარდაცვლილ დემეტრე მეფესა და მის მომხრეებს აბრალედა. სტეფანოზ ტარონეცი პირდაპირ წერს, რომ ქვეყნის წამყვანი პირების მონაწილეობით დააბრმავეს თეოდოსი,³⁷ რაშიც, უპირველეს ყოვლისა, მარუშიანები იგულისხმებიან. ამგვარად, ივანე მარუშის ძის მიზანი ქართლის დაცვა, მარუშიანთა კლანის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, საკუთარი მდგომარეობის განმტკიცება და ბაგრატის ტახტის მემკვიდრედ გამოცხადება იყო.

თეოდოსის განსხვავებული მიზნები ჰქონდა. მისი პასიურობა უფლისციხეზე განხორციელებული თავდასხმის დროს იმის მანიშნებელია, რომ მეფე არ თვლიდა საჭიროდ ქალაქის დაცვას. კახეთის ქორეპისკოპოსი მისთვის ბუნებრივი მოკავშირე იყო მარუშიანების წინააღმდეგ. თეოდოსის სურდა, ყოფილი მეფის მომხრეთა ჩამოშორებით ქვეყანაში ახალი მმართველი გუნდი შეეკრა. აფხაზთა სამეფოს მმართველი ზედაფენის ერთი ნაწილი, როგორც ღვინაზე, დამნაშავე იყო მის დაბრმავებაში, რასაც ის არავის აპატიებდა. ივანე მარუშის ძის აქტიური მოქმედების წყალობით მეფე თეოდოსის გეგმებს განხორციელება არ ეწერა.

ივანე მარუშის ძის გეგმა დავით ტაოელმაც მოიწონა. ქართლის დაკავება და აფხაზთა სამეფო ტახტის მემკვიდრედ მეფის დისწულის, უფლისწული ბაგრატის, გამოცხადება ბაგრატიონთა ინტერესებშიც შედიოდა. ბაგრატი დავითს აღზრდილი იყო, ამასთან, ის ქართველთა მეფე ბაგრატ რეგუენისა და მისი მემკვიდრის გურგენის მომავალი მემკვიდრე გახლდათ. ქართველთა სამეფოში ამ ფაქტს დიდი მოწონებით შეხვდნენ. დავითი ქართველთა სამეფოს ლაშქარს პირადად ჩაუდგა სათავეში, მორითო მარუშიანთა ძალები და ერთობლივად კახელებს შეუტია. როგორც კი დავითი უფლისციხეს მიუახლოვდა, კახელებმა დაკავებული პოზიციები დათმეს და ქართლი დატოვეს.³⁸

დავით ტაოელმა უფლისციხე უშუალოდ ივანე მარუშიანის ხელით ჩაიბარა. მარუშიანებთან შეთანხმებით 975 წელსვე ახალგაზრდა უფლისწული ბაგრატი აფხაზთა სამეფო ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადეს, ხოლო, ვინა-

³⁷ The Universal History of Step'anos Tarōnec'i, გვ. 290.

³⁸ მატთანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატთანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 267.

იდან ჯერ კიდევ ასაკით არასრულწლოვანი იყო, თანაგამგებლად მამამისი გურგენი დაუნიშნეს, იქვე იმყოფებოდა ბაგრატის დედა, გურანდუხტი, რომელიც მეფე თეოდოსის და გახლდათ.³⁹ საინტერესოა ამ ამბავში ივანე მარუშის ძის ქმედება. მან თავისი ინიციატივით მოიყვანა და თავისი ხელით ჩააბარა ბაგრატიონებს უფლისციხე და ქართლის განმგებლობა, სანაცვლოდ მოიპოვა მათი ნდობა და მომავალი მეფის, ბაგრატის, უპირობო მხარდაჭერა. ივანე მარუშის ძის გათვლები თავისი კლანის გაძლიერებას ისახავდა მიზნად, ხოლო დავით ტაოელის ქმედება ქართული მიწები გაერთიანებას. დავითის უფლისციხეში წარმოთქმული სიტყვები საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ერთგვარი დასაბამი გახდა. მან ბაგრატის ქართლის ერისთავის თანამდებობაზე დადგინებისას, რაც აფხაზთა სამეფო ტახტის მემკვიდრის უფლების მოპოვებასაც ნიშნავდა, დამსწრეებს შემდეგი სიტყვით მიმართა: „*ესე არს მეკდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისაჲ, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე. ამას დაემორჩილენით ყოველნი*“. ამის შემდეგ, რამდენიმე დღეში დავითი ტოვებს ქართლს და ტაოში ბრუნდება.⁴⁰

უფლისციხის კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილება მეფე თეოდოსის მონაწილეობის გარეშე იქნა დადგენილი. თეოდოსის ყველა საფუძველი ჰქონდა ამ გადაწყვეტილებისთვის მხარი არ დაეჭირა, მაგრამ ეს არ მოხდა. ქართველთა სამეფოს მესვეურთა და აფხაზთა ღიღებულების ერთობლივმა მოქმედებამ მეფე აიძულა, ბაგრატის ტახტის მემკვიდრეობასა და ქართლში მის ნომინალურ მფლობელობას შერიგებოდა. შიდა ქართლში რეალურად გურგენი და გურანდუხტი მმართველობდნენ. ბაგრატიონთა ოჯახს შიდა ქართლში მარუშიანები ედგნენ გვერდში. აფხაზთა სამეფო ტახტის მემკვიდრის ოჯახთან დაახლოებამ მარუშიანების გავლენა კიდევ უფრო გაზარდა. მართალია, კლანი ქართლს აღარ მართავდა, თუმცა ქართლის იმჟამინდელი მმართველი ბაგრატიონების ინტერესებს იცავდა მთელი სამეფოს მასშტაბით. ამ მიზნით ივანე მარუშის ძე აფხაზეთში გადავიდა.

თეოდოსის მარუშიანთა კლანისგან გათავისუფლების მიზნით თავიდან უნდა მოეშორებინა მათი დასაყრდენი, უფლისწული ბაგრატი და მისი ოჯახი, ვისთანაც ის ერთ ღროს ძალიან ახლოს იყო, ხოლო იმჟამად იძულებული გახდა მათ მფლობელობას შერიგებოდა შიდა ქართლში. ჩვენ დაზუსტებით არ

³⁹ მატთანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272; მატთანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 267.

⁴⁰ მატთანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 272, 274; მატთანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 267-268.

ვიცი, ბაგრატის გარდა ჰყავდა თუ არა თეოდოსის ვინმე სხვა მემკვიდრე. „მატიანე ქართლისას“ მიხედვით, მას შვილი არ ჰყოლია. ყველა შემთხვევაში, ნაკლებად სავარაუდებელია, მეფე დიდი ხნით შეგუებოდა მარუშმანთა ინიციატივით გაბატონებული ბაგრატიონების მმართველობას. ბაგრატიონებმა თავიანთი ხელისუფლება დაამყარეს ქართლში, ხოლო სულ მალე უფლისწულ ბაგრატ ბაგრატიონის საშუალებითა და ივანე მარუშმის ძის დახმარებით, იმავეს აპირებდნენ მთელ აფხაზთა სამეფოში. თეოდოსის თავიდან უნდა მოეშორებინა შიდა ქართლში გაბატონებული ბაგრატიონები. მალე ასეც მოხდა.

დავით ტაოელმა შიდა ქართლში მხოლოდ რამდენიმე დღე დაჰყო ისიც იმისთვის იყო საჭირო, რომ ადგილობრივი ფეოდალები ბაგრატი ერთგულებაზე დაეფიცებინა. დავითის სამშობლოში გამგზავრების შემდეგ სიტუაცია ნელ-ნელა იცვლება. ქართლის აზნაურები კვლავინდებურად უკმაყოფილოები არიან ახალი ხელისუფლებით, მათ უკმაყოფილებას აძლიერებს კახეთის ქორეპისკოპოსის პოზიცია, რომელიც ქართლის ტერიტორიას თავის სამფლობელოდ მიიჩნევს. როგორც ჩანს, ამჯერად, აფხაზთა მეფესთან შეთანხმებით ქართლის აზნაურთა ნაწილი უფლისწულ ბაგრატსა და მის ოჯახს განუდგა.

976 წელს ქართლის აზნაურთა ამ პარტიამ კახეთის ქორეპისკოპოსი კვირიკე უფლისციხეში მოიწვია, ხოლო, როდესაც კახელთა ჯარი ქალაქს მიაღწა, ქართლის აზნაურებმა მტერს კარი გაუღეს და, ფაქტობრივად, უბრძოლველად ხელში ჩაუგდეს უფლისციხე და ქალაქში მყოფი უფლისწული ბაგრატის მთელი ოჯახი.⁴¹ თეოდოსი აფხაზთა მეფემ არც ამ შემთხვევაში მოიმოქმედა რაიმე თავისი მიწების დასაცავად.

თეოდოსის მოქმედებები კარგად ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ის შეკრული იყო ქართლისა და კახეთის ფეოდალებთან, რათა თავიდან მოეშორებინა თავისი და, დისწული და სიძე, ხოლო მათ ნაცვლად თავის ძველ მოკავშირეს, კვირიკე ქორეპისკოპოსს, ეპატიუებოდა. თეოდოსი ჭკვიანურად მოქმედებდა, აღნიშნულ მოვლენებს ისტორიკოსი ქართლელ აზნაურებს მიაწერს, მაშინ როდესაც ქართლის აზნაურები ამ პროცესების მხოლოდ ერთ-ერთი მოქმედი პირები უნდა ყოფილიყვნენ. უფლისწული ბაგრატის ოჯახის თავიდან მოშორების შემდეგ თეოდოსის მარუშმანთა კლანი უნდა მოესპო. ბაგრა-

⁴¹ მოვლენები აღწერილია „მატიანე ქართლისაში“, მაგრამ თარიღზე მინიშნება და ქორეპისკოპოსის სახელი ჩანს მხოლოდ ვახუშტი ბაგრატიონის თხულებამში, რომელიც, უპირატესად, „მატიანე ქართლისას“ ეყრდნობა, მაგრამ აქვს სხვა წყაროებიც, იხ.: მატიანე ქართლისა. გამოც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 274; მატიანე ქართლისა. გამოც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268; ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 560.

ტი მშობლებთან ერთად კახეთის ქორეპისკოპოსმა აიყვანა ტყვედ. თეოდოსი-
სა და კვირიკე ქორეპისკოპოსის პოზიციები, თითქოს, საკმაოდ გამყარდა.

კვირიკემ ვერ გაწირა ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახი და ისინი მხოლოდ
დაატუსაღა. მათი ლიკვიდაცია არ იგეგმებოდა, ისინი ქართლის მმართველო-
ბას უნდა ჩამოეშორებინათ, ხოლო შიდა ქართლში სასურველი რეჟიმი დაემ-
ყარებინათ. მალე სიტუაცია კარდინალურად შეიცვალა. კვირიკესა და თეოდ-
ოსის გეგმები დავით ტაოელმა ჩაშალა.

ბაგრატის, გურგენისა და გურანდუხტის დატყვევებას პირველი იმიერ-
ტაოს მმართველი დავით გამოეხმაურა. კახელთა ამ ქმედებით განრისხებული
დავითი თავისი არმიით თრიალეთში შემოვიდა, სადაც მას კლდეკარის ერის-
თავი უნდა შეერთებოდა. მას გზაში შეუერთდებოდა მარუშიანთა კლანიც,
რომელიც ჯავახეთს მართავდა. საისტორიო წყაროებში არ ჩანს ივანე მარუ-
შის ძის მოქმედება, მაგრამ, როგორც ჩანს, ის დასავლეთ საქართველოში ამ-
ზადებდა ჯარს კახელთა ქმედების საპასუხოდ. ჩვენ არ ვიცით დავითის მიერ
შეკრებილი არმიის ზუსტი რაოდენობა, მაგრამ ის იმდენად მასშტაბური აღ-
მოჩნდა, რომ კახეთის ქორეპისკოპოსმა კვირიკემ, იქამდე სანამ ქართველთა
სამეფოს ლაშქარი კახეთში შეიჭრებოდა, მოწინააღმდეგეს ზავი შესთავაზა.
როგორც ჩანს, კვირიკეს უმოქმედო თეოდოსის სამხედრო მხარდაჭერის იმე-
დი არ ჰქონდა, რის გამოც, ფაქტობრივად, მოკავშირის გარეშე დარჩა. ახალ-
გაზრდა უფლისწულისა და მისი ოჯახის მუხანათური დატყვევებისთვის კი
მას აუცილებლად პასუხს აგებინებდნენ. მოვლენების ასეთი სწრაფი და მო-
ულოდნელი განვითარებით შემფოთებულმა კვირიკემ მოციქულების მეშვეობ-
ით დავით ტაოელთან ზავი გააფორმა.

დავითისა და კვირიკეს შორის თრიალეთში დადებული ზავის მიხედ-
ვით, უფლისწული ბაგრატი და მისი მშობლები გაათავისუფლეს, უფლისციხე
და შიდა ქართლი მათ სასარგებლოდ დაცალეს, ხოლო ყველაფერი ამის სა-
ნაცვლოდ კვირიკემ ქართლის ორი ციხესიმაგრე, წირქვალი და გრუი მიი-
ღო,⁴² ასევე, როგორც ჩანს, კვირიკეს მომხრე ქართლელი აზნაურების ხელ-
შეუხებლობის გარანტია.

თრიალეთის ზავის დადებიდან მცირე ხნის შემდეგ კვირიკე გარდაიცვალა,⁴³
ხოლო აფხაზთა მეფე თეოდოსი მწუხარე მოკავშირის გარეშე დარჩა. კახეთის
ახალი ქორეპისკოპოსი თავად ცდილობდა ხელისუფლების გამყარებას და

⁴² მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 274-275; მატიანე ქართლისაჲ. გამომც. მ.
ლორთქიფანიძე, გვ. 268.

⁴³ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 560

ქართლისთვის ნაკლებად ეცალა. თეოდოსი მტრულ გარემოცვაში აღმოჩნდა. მისი ბრალი იყო აფხაზთა სამხედრო ძალების სრული უმოქმედობა თავისი დის, გურანდუხტისა და მისი ოჯახის შეპყრობის დროს, მასვე ბრალდებოდა უფლისციხის დაცემა და ქვეყანაში გავრცელებული მრავალი უწყესობა.

გურანდუხტი 976 წელს ბაგრატის ნაცვლად ქართლის დროებით გამგებლად დაინიშნა, ხოლო არასრულწლოვანი უფლისწული ბაგრატი დავითმა ტაოში წაიყვანა.⁴⁴ გურანდუხტ დედოფალი და დავით ტაოელი თეოდოსის აღარ ენდობოდნენ. თეოდოსიმ წინანდელზე უფრო მეტად გადაიმტერა დასავლეთ საქართველოს ფეოდალებიც, ისინი მას ქვეყნის მმართველობის დასუსტებაში, ძველი წესებისა და კანონების შეცვლასა და შერყენაში ადანაშაულებდნენ. აფხაზთა სამეფო ანარქიამ მოიცვა, ხოლო თეოდოსის მმართველობა იმდენად ფორმალური გახდა, რომ ის, პრაქტიკულად, ქვეყანას ვეღარც მართავდა. დიდებულთა ერთი ნაწილი მას ანგარიშს აღარ უწევდა. მან ვერ შეძლო ვერც ერთი სერიოზული მოწინააღმდეგის მოშორება, ხოლო მარუშიანთა კლანი, ყველაფერი ზემოხსენებულის ფონზე, ძალიან ახლოს იყო უსინათლო მეფის იძულებით დამხობასთან. მალე ამისი დროც დადგა.

977 წელს უფლისწული ბაგრატი სრულწლოვანი გახდა.⁴⁵ ამის შემდეგ აფხაზეთისა და ქართლის დიდებულები, ერისთავები და აზნაურები ივანე მარუშის ძის ინიციატივით თხოვნით მიმართავენ დავით ტაოელს, რათა აფხაზთა სამეფოს ახალ მეფედ ბაგრატი გამოგზავნოს. ფორმალურად ბაგრატი თეოდოსის თანამეფედ უნდა დაესვათ, როგორც მისი დისწული და კანონიერი მემკვიდრე, მაგრამ რეალურად მეფე თეოდოსის უფლისწული ბაგრატით ჩანაცვლება იგეგმებოდა. აღნიშნული გეგმა, როგორც ჩანს, წინასწარ შეთანხმებული იყო გურანდუხტ დედოფალთან და გურგენ ბაგრატიონთან, ბაგრატის მშობლებთან. ამ აზრს იზიარებდა აფხაზთა სამეფოსა და ქართველთა სამეფოს წარჩინებულთა უმრავლესობა. ყოყმანობდა მხოლოდ დავით ტაოელი, რის გამოც მოლაპარაკებები გაიწვია. დავითს არ სურდა თავისი ახალგაზრდა მემკვიდრის საფრთხეში ჩაგდება და იმის გამეორება, რაც უფლისციხეში მოხდა ორი წლის წინ. დავითის პოზიციებს ამ პერიოდში ისიც ამყარებდა, რომ მისი მხარე ეკავა სომხეთის მეფე სუმბატ II-სა (977-989) და სომხეთის მმართველ წრეებს. ისინი ტაოს მეფისგან ძალიან იყვნენ დავალებული და სომეხ ბაგრატუნთა შორის არსებული კონფლიქტი ამავე წელს სწორედ დავითის

⁴⁴ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268.

⁴⁵ უფლისწული ბაგრატის ასაკის თაობაზე იხ.: ჯ. საბუშია. ბაგრატ III, გვ. 15.

ჩარევით მოგვარდა.⁴⁶ აფხაზთა სამეფოში მიმდინარე ამ დრამატული მოვლენების მიმდინარეობისას დავითის გადაწყვეტილება გადამწყვეტი აღმოჩნდა.

დავით ტაოელი აფხაზთა სამეფოს ბევრ დიდებულს ეჭვის თვალით უყურებდა, გასაკუთრებით კი ქართლელ აზნაურებს. ბიზანტიის იმპერიაში არსებული დაძაბული სიტუაციის ფონზე ახალ კონფლიქტებში ჩაბმას დავითი თავს არიდებდა. ამიტომ მოითხოვა გარანტიები ფიცის სიმტკიცისა და მძევლების სახით, რათა აფხაზეთისა და ქართლის აზნაურებს უფლისწული ბაგრატი ტახტზე მშვიდობიანად აეყვანათ და, ასევე, სტაბილური მეფობის საშუალება მიეცათ. გარანტიების მიღების შემდეგ გარიგება შედგა. დავითი, ფიცისა და მძევლების მიღების შემდეგ, დათანხმდა ბაგრატის ქუთაისში გაშვებასა და მეფედ დამტკიცებას.⁴⁷

978 წელს უფლისწული ბაგრატი ქუთაისში შემოიყვანეს და აფხაზთა სამეფოს დიდებულთა წინაშე აფხაზთა მეფედ აკურთხეს.⁴⁸ ბაგრატის კურთხევის ცერემონიალს დავით ტაოელი და სომხეთის მეფე სუმბატ II-ც ესწრებოდნენ.⁴⁹ ტაოსა და სომხეთის წარჩინებულებთან ერთად ცერემონიას გურგენი, გურანდუხტი და ქართველთა სამეფოს დიდებულებიც უნდა დასწრებოდნენ. რამდენიმე სამეფოს მმართველი ელიტის დასწრება მნიშვნელოვანი იყო იმისთვის, რომ ახალი მეფისა და დინასტიის ლეგიტიმურობა ეჭვის ქვეშ არავის დაეყენებინა. მეფე თეოდოსის, რომელიც ამ დროს მმართველობდა, ერთპიროვნული ძალაუფლება ჩამოართვეს. თეოდოსი მეფის უფლებებს კვლავ ინარჩუნებს, მაგრამ უპირატესობა ბაგრატის ხელში მოექცა. გამეორდა ის, რაც ლეონისა და დემეტრეს დროს მოხდა, როდესაც აფხაზთა სამეფოს ლეონი მართავდა, ხოლო დემეტრე ფორმალური თანამმართველი იყო. ბაგრატი ამ დროს უკვე დაახლოებით 17 წლის იყო.

⁴⁶ The Universal History of Step'anos Tarōnec'i, გვ. 240.

⁴⁷ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268-269.

⁴⁸ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268-269. ბაგრატ მესამის მეფედ კურთხევის ცერემონიალი ვრცლად აქვს განხილული ჯაბა სამუშიას (იხ.: ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 39-57).

⁴⁹ სტეფანოზ ტარონეცი აფხაზთა სამეფოს დიდებულებთან ერთად დავითსა და სუმბატს ასახელებს ბაგრატის გამეფების შემოქმედებად. სომეხი ისტორიკოსი პირდაპირ წერს, რომ ბაგრატი დავითმა და სმბატმა (სუმბატის სომხურში გავრცელებული ფორმა) დასვეს მეფედ, რაც ცერემონიალის დროს მათი დასწრებით უნდა აიხსნას ტაოსა და სომხეთის სამხედრო ძალებთან ერთად, იხ.: თჳე ნივერსალ შისტორე ოფ შტეპ ანოს თარონეც'ი, გვ. 290. სტეფანოზ ტარონეცი ტექსტის ყველა ხელნაწერში ბაგრატი იხსენიება, როგორც სმბატ გურგენის ძე, ბაგრატ ქართველთა მეფის შვილიშვილი, მაგრამ, როგორც ირკვევა, ეს ისტორიკოსის (ან გადამწერის) უნებელი შეცდომაა, რის გამოც უახლოეს გამოცემაში სახელი „სმბატი“ გასწორებულია „ბაგრატად“, იხ.: The Universal History of Step'anos Tarōnec'i, გვ. 290, სქ. 491.

თეოდოსი თავისი ზეობის მთელი სამი წლის განმავლობაში ისწრაფოდა ხელისუფლების გამყარებისკენ, რაც ბაგრატიისა და მისი ოჯახის კეთილდღეობის ხარჯზე ხდებოდა. თეოდოსი ახალგაზრდა უფლისწულისთვის სამიში იყო, თუნდაც უსინათლო და შეზღუდული, ის ბაგრატიისა და მისი კლანისთვის დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა. თეოდოსი წარუმატებელი აღმოჩნდა დასავლეთ საქართველოს ფეოდალებთან საერთო ენის გამონახვის საქმეში, ისევე როგორც მტრების განადგურების მცდელობაში. 978 წლისთვის თეოდოსის ძალაუფლება იმდენად მიზერული იყო, რომ მან ვერანაირი წინააღმდეგობა ვერ გაუწია ბაგრატის ქუთაისში მეფედ კურთხევას. ამ გადაწყვეტილებით ძალაუფლება აფხაზთა სამეფოს ახალი მონარქის, თეოდოსის დისწულს, ბაგრატ მესამეს, ხელში აღმოჩნდა. თეოდოსის სტატუსი 978-980 წლებში შენარჩუნებული იყო, მაგრამ რეალური მეფე ბაგრატი გახლდათ. ქვეყნის დიდებულები უკვე ბაგრატის ბრძანებას ემორჩილებოდნენ. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი წერს:

„შთაიყვანეს იგი აფხაზეთს, დალოცეს მეფედ და დაემორჩილნეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა, რამეთუ განსრულებულ იყო ჰასაკითა“.⁵⁰

აფხაზთა სამეფოში ორმეფობა დამყარდა, სადაც ბაგრატ მესამე და მისი მომხრე დასი დომინირებდა. თეოდოსი მესამეს ახალი პოლიტიკური რეალობის გათვალისწინებით ქვეყანაში მყარი პოლიტიკური დასაყრდენი უნდა ეძებნა. ასეთი დასაყრდენი შეიძლებოდა გამხდარიყო ქართლის აზნაურები და დედა-დედოფალი გურანდუხტი, თეოდოსის ღვიძლი და.

აფხაზთა სამეფოში დამყარებული ორმეფობა მომენტალურად წარმოშობდა ორ ძირითად ბანაკს, რომელშიც ქვეყნის წამყვანი დიდებულები იყვნენ გადანაწილებული. თეოდოსის მომხრე წარჩინებულები ბაგრატის და მარუშიანთა კლანის მოწინააღმდეგე ფეოდალები უნდა ყოფილიყვნენ. ასეთი, უპირველეს ყოვლისა, ქართლის დიდაზნაურები იყვნენ. ქართლში ამ დროს აღზევებული იყო ტბელთა საგვარეულო, რომელსაც ადგილობრივ აზნაურთა შორის ერთ-ერთი უპირატესი ადგილი ჰქონდა მოპოვებული. ქართლის განმგებელის, დედოფალ გურანდუხტის, გარემოცვაში ტბელთა გვარი ყველაზე უფრო მეტად იყო დაწინაურებული. აღნიშნული კლანის მეთაური ქავთარ ტბელი გახლდათ. მის გარდა ამ პერიოდის მოვლენებისას ქართლის სხვა დიდებულ აზნაურთა სახელებს მატატიანე არ ასახელებს. „მატიანე ქართლისას“ მიხედ-

⁵⁰ მატატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატატიანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268-269.

ვით, ქართლის აზნაურთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ქავთარის მონაწილეობით, დედოფალი გურანდუხტის მმართველობას ამოფარებულნი, „განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა“;⁵¹ ანუ შიდა ქართლის რეალურ მმართველობას ახორციელებდნენ. თვითმმართველ ქართლის აზნაურთა შორის უნდა იგულისხმებოდეს ძამელები, რომლებიც თეოდოსის ერთ-ერთი მთავარი მოკავშირეები იყვნენ დემეტრე მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ასევე მათი სხვა მომხრეები, ვინც წლების მანძილზე თეოდოსის მხარეზე იბრძოდნენ.

ქართლის აზნაურთა ის კლანი, რომელიც ქავთარ ტბელის ირგვლივ იკრიბება საკმაოდ გავლენიანია. მათი მხარდაჭერა ბაგრატ III-ის გამეფების საქმეში, როგორც ჩანს, გურანდუხტს მოპოვებული ჰქონდა. ბაგრატი თავისი ბიძის თანამმართველი გახდა. 978-980 წლებში თეოდოსი და ბაგრატი ერთად მეფობდნენ. ორივე მეფეს მთელი ქვეყნის მასშტაბით, როგორც დასავლეთ საქართველოში, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს იმ ნაწილში, რომელიც აფხაზთა სამეფოს შემადგენლობაში იყო, თითქოს, მყარი ძალაუფლება ჰქონდა მოხვეჭილი. საგარეო საფრთხეები, რაც, ძირითადად, კახეთის საქორეპისკოპოსოს მხრიდან მომდინარეობდა აღარ არსებობდა, ხოლო ქართველთა სამეფოს მმართველი ზედაფენა ბაგრატს უმაგრებდა ზურგს, რის გამოც მათ აფხაზთა სამეფოს მიმართ ტერიტორიული პრეტენზიები არ ჰქონდათ. დავით კურაპალატი, ბაგრატ ქართველთა მეფე, გურგენი და ქართველთა სამეფოს სხვა მმართველები აფხაზთა მეფე ბაგრატ ბაგრატიონს ორი ქვეყნის გამაერთიანებლად მოიაზრებდნენ, შესაბამისად, ბაგრატიონთა დინასტიის წევრის ხელში გადასული ახალი სამეფოს წინააღმდეგ აგრესიულ ქმედებას არ ახორციელებდნენ. აფხაზთა სამეფოს უმთავრესი გამოწვევა შიდაპოლიტიკური დესტაბილიზაცია იყო.

აფხაზთა სამეფოში შიდაპოლიტიკური ვითარება უკიდურესად დაიძაბა. ქვეყანაში ორი გამოკვეთილი ბანაკი ჩამოყალიბდა: 1) ბაგრატ აფხაზთა მეფის ბანაკი, მასში ერთიანდებოდნენ მარუშიანები, დასავლეთ საქართველოს დიდებულთა და აზნაურთა დიდი ნაწილი. ქვეყნის გარეთ მათ მხარს უჭერდა ქართველთა სამეფოს მმართველი ელიტა; 2) თეოდოსი აფხაზთა მეფის ბანაკი, რომელშიც შედიოდნენ დასავლეთ საქართველოს დიდებულთა უმნიშვნელო ნაწილი, ქართლის აზნაურები ქავთარ ტბელის მონაწილეობით და გურანდუხტ დედოფალი, რომელიც ამ ჯგუფის პასიური მხარდამჭერი იყო და

⁵¹ მატიაზე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 276; მატიაზე ქართლისა. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 269.

ქართლის აზნაურთა სერიოზული გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. თეოდოსის პარტიას კახეთის ქორეპისკოპოსის იმედიც შეეძლო ჰქონოდა. არეგმანელთა სახლი, როგორც წესი, თეოდოსისა და ქართლის აზნაურთა აქტიური მოკავშირე იყო, რისი განახლებაც ნებისმიერ მომენტში იყო მოსალოდნელი.

980 წელს აფხაზთა სამეფოში ჩამოყალიბებულ ორ ჯგუფს შორის არსებულმა დაპირისპირებამ კულმინაციას მიაღწია. აღნიშნული უკავშირდებოდა ბაგრატის პარტიის გადაწყვეტილებას, დაემხოთ თეოდოსი, ხოლო აფხაზთა სამეფო ერთი ხელისუფლის ბაგრატ მესამის ერთპიროვნული ძალაუფლებისთვის დაემორჩილებინათ. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი თეოდოსის დამხობის გადაწყვეტილებას ბაგრატის ინიციატივას უკავშირებს, რასაც იმით ამართლებს, რომ შექმნილი ვითარების ფონზე მან ეს ყველაზე გამართლებულ გადაწყვეტილებად მიიჩნია, რათა ბოლო მოეღო უწესობისთვის და თავისი ძალაუფლება განემტკიცებინა. უცნობი ავტორი წერს:

*„გამოვ ზავნა თეოდოსი მეფე, დედის ძმა მისი, ტაოს, წინაშე დავით კურაპალატისა, რამეთუ ესე საქმე გამოჩნა უძჯობესად, რაითა ყოველთა კაცთა, ღიღთა და მცირეთა, სასოებად კეთილისა, გინა შიში უწესობისათჳს მისა მიმართ აქუნდეს“.*⁵²

ბაგრატის გადაწყვეტილების უკან, უდავოდ, მარუშიანები იდგნენ, ხოლო მთელი ეს ქმედება დავით კურაპალატის თანხმობით იყო განხორციელებული, რასაც მხარს უჭერდნენ ქართველთა სამეფოს სხვა მმართველებიც. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი თეოდოსის დამხობას საკმაოდ ნათელ ფერებში აღგვიწერს. ქართველი მემატიანე თავს ვერ არიდებს სიმართლის თქმას, მისივე ტექსტის მიხედვით, თეოდოსი ჩამოაშორეს ძალაუფლებას, მაგრამ ავტორს ყველაფერი ეს ისე აქვს წარმოდგენილი, თითქოს დამხობასა და ძალადობას ადგილი არ ჰქონია. სტეფანოზ ტარონეცი, რომელიც მოვლენათა თანამედროვეა, პირდაპირ წერს, რომ აფხაზთა სამეფოს წამყვანმა პირებმა თეოდოსი სამეფო ხელისუფლებას ძალით ჩამოაშორესო.⁵³ მეფე თეოდოსი მწუხარეს ედავებოდნენ ხელისუფლების გარყვნას, ძველი კანონებისა და წესების მოშლას, არეულობისა და უწესობის ხელშეწყობას.⁵⁴ ბუნებრივია, ყველაფერ ამას იმდენად ექნებოდა ადგილი, რამდენადაც ქვეყანაში ორხელისუფ-

⁵² მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275-276; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 269.

⁵³ The Universal History of Step'anos Tarōnec'i, გვ. 290.

⁵⁴ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275-276; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268-269.

ლებიანობა იყო და ქვეყნის ორივე ხელისუფალი სხვადასხვა ინტერესის გამტარებელი გახლდათ. თეოდოსის ხელისუფლებას, უპირატესად, ქართლის ფეოდალები სცნობდნენ, ხოლო ბაგრატის ძალაუფლებას დასავლეთ საქართველოს დიდებულები. თეოდოსისა და გურანდუხტის გამოყენებით ქართლის აზნაურებს საშუალება ეძლეოდათ გავლენა მოეპოვებინათ როგორც საკუთრივ ქართლზე, ასევე დასავლეთის ტერიტორიაზე. აღნიშნულის პრევენციის მიზნით, ბაგრატის ბანაკი გადაწყვეტს თეოდოსი თავიდან მოიშოროს. ამ მიზნით ისინი დავით კურაპალატს შეუთანხმდებიან, საქმეში უდავოდ იქნებოდნენ ჩართული ქართველთა სამეფოს სხვა წევრებიც, თუმცა, თეოდოსის შიდაპოლიტიკაზე და აფხაზთა სამეფოს საზღვრებისგან მის მოშორებაზე პასუხისმგებლობა დავითმა აიღო. ყველაფერი შეთანხმებით მოხდა.

ბაგრატი, ივანე მარუშის ძე, დავითი და ქართველთა სამეფოს მესვეურები გაერთიანდნენ. ბაგრატის ხალხი თეოდოსის დააკავებს, ტახტზე უარს ათქმევინებს, ხოლო დატყვევებულ მეფეს კი დავითის მეომრებს ჩააბარებენ, რასაც, იმავე წელს, შედეგად მოჰყვა თეოდოსის ტაოში გადასახლება. მაინც რა უნდა გამხდარიყო მსგავსი რადიკალური ნაბიჯის გადადგმის მაპროვოცირებელი, რამაც ბაგრატი და მისი ბანაკი აიძულა ეს ნაბიჯი გადაედგა განეხორციელებინა და რა შედეგი გამოიღო ამან? ვფიქრობ, პასუხი ამ კითხვაზე თეოდოსის გადაყენების შემდეგ დატრიალებულ მოვლენებში უნდა ვეძებოთ.

„მატიანე ქართლისას“ უცნობი ავტორის მიხედვით, მეფე თეოდოსის ტაოში გაგზავნის თანმდევი მოვლენა იყო ბაგრატ III-ის ქართლში შესვლა. ბაგრატი ქართლის ფეოდალთა დამორჩილებას ისახავდა მიზნად, ხოლო ისინი მეფის თავიანთ მიწაზე შესვლას ეწინააღმდეგებოდნენ, რის გამოც მეფესა და ქართლის აზნაურთა შორის გენერალური ბრძოლა მოხდა. ბაგრატი მოღრისის ბრძოლაში (980 წ.) ქავთარ ტბელის მეთაურობით მოქმედ ქართლის აზნაურთა ლაშქარს დაამარცხებს, რომელთა შორის უმეტესობა დაიღუპება, ტყვედ ჩავარდება, ან ქვეყნას დატოვებს.⁵⁵ დაპირისპირების ერთ-ერთი მიზეზი ქართლის აზნაურთა შეუვალლობა იყო, რომელიც მათ მოიპოვეს ბაგრატის შემოსვლამდე – ქართლი ადგილობრივ აზნაურთა შორის იყო განაწილებული, ხოლო გურანდუხტი მათი ფორმალური განმგებელი გახლდათ.⁵⁶ მაგრამ არსებობდა

⁵⁵ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 276; მატიანე ქართლისაი. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 269; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. II, გვ. 126. ბაგრატისა და ქართლის აზნაურების დაპირისპირების დეტალური ანალიზი იხ.: ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 59-71.

⁵⁶ ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 60-61.

სხვა მიზეზიც, რაც, ჩვენი აზრით, თეოდოსის ძალაუფლებისგან ძალადობრივი გზით ჩამოშორების საფუძველი უნდა გამხდარიყო. ქართლი დემეტრე მეფის დროს ცენტრალური ხელისუფლების მიერ დანიშნული ერისთავის მეშვეობით იმართებოდა, ხოლო თეოდოსის დროს ერისთავის ფუნქციები ქართლელმა დიდებულმა აზნაურებმა შეითავსეს. ისინი თავიანთ კუთვნილ მიწებს და, შესაძლოა, კიდევ უფრო მეტსაც დამოუკიდებლად განაგებდნენ. მთელი ეს პრივილეგიები ქართლელ დიდებულ აზნაურებს მეფე თეოდოსის წყალობით უნდა მიეღოთ. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი მეფე თეოდოსის ძველი წესების შეცვლაში ადანაშაულებს, „შეიცვალა ყოველი წესი და განგებაჲ, პირველთა მეფეთაგან განწესებული“;⁵⁷ რამაც ქვეყანაში ახალი წესები დაამკვიდრა.

ახალი წესები საჭირო იყო, რათა თეოდოსის მმართველობა ქართლის აზნაურთა მიერ მხარდაჭერილი ყოფილიყო, ხოლო მარუშიანთა გავლენა ქართლის საერისთავოში მინიმუმამდე დასულიყო. ქართლის აზნაურთა გაძლიერებით, თეოდოსი თავისი პოზიციების გამყარებას ცდილობდა მსგავსი პროცესები უნდა დასავლეთ საქართველოშიც, რაც, როგორც ჩანს, გაძლიერდა ბოლო ორი წლის განმავლობაში, რამაც სახელისუფლებო კრიზისი წარმოშვა. ისტორიკოსის ფრაზა, „განიწყუნა ქუეყანაჲ იგი და შეიცვალა ყოველი წესი და განგებაჲ, პირველთა მეფეთაგან განწესებული“;⁵⁸ სწორედ ამას უნდა გულისხმობდეს. ქვეყანაში მდგომარეობის სტაბილიზაციის მიზნით საჭირო იყო თეოდოსის დროული მოშორება. თეოდოსის ხელისუფლებისგან ჩამოშორება, ბუნებრივია, მარუშიანთა დაბრუნებას, აზნაურთა ერთი ნაწილის მიერ ახალი პრივილეგიების დაკარგვასა და სამეფოში მოპოვებული პოზიციების დათმობას გულისხმობდა. ბაგრატი ქართლში არსებული წესრიგის შეცვლას მხოლოდ თეოდოსის მოშორების შემდეგ ახერხებს, რაც თავისთავად ბევრის მოქმედია – ბაგრატი თავისი მეფობის საწყის ეტაპზე არ ფლობდა სრულ ძალაუფლებას, ის იძულებული იყო ანგარიში გაეწია თეოდოსისა და მისი ბანაკისთვის, რომელიც, უპირატესად, ქართლელი აზნაურებით იყო დაკომპლექტებული. ივანე მარუშის ძე 980 წლის მოვლენებისას რატომღაც აღარაა ნახსენები. ისტორიკოსის დუმილის მიუხედავად, ბაგრატის მიერ თეოდოსის გადაყენებისას და ქართლის აზნაურთა დამორჩილებისას, ორივე შემთხვევაში, მარუშიანები მეფის გვერდით ამ მოვლენათა უშუალო ეპიცენტრში უნდა ყოფილიყვნენ.

⁵⁷ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268.

⁵⁸ მატიანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 275; მატიანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 268.

მოღრისის ბრძოლამ თეოდოსის მომხრე ქართლის აზნაურთა იმედები საბოლოოდ დაასამარა. სამხედრო ძალით, ან პოლიტიკური ინტრიგების წყალობით, მათი გავლენა აფხაზთა სამეფოში ვეღარ აღდგებოდა. თეოდოსი ტაოში შიდაპატიმრობაში იმყოფებოდა, ბაგრატის მოწინააღმდეგეთა ძალები შემცირებული იყო, ხოლო გურანდუხტი ქუთაისში წავიდა. ბაგრატ მესამე დედის ქუთაისში ყოფნით თავისი როგორც აფხაზთა მეფის კანონიერებას ამყარებდა.⁵⁹ ისტორიკოსის თქმით, ბაგრატმა თავისი დედის დასავლეთ საქართველოში წაყვანის შემდეგ მთელი აფხაზეთის საქმეები მოაწესრიგა, ურჩი მოხელეები ხელისუფლებას ჩამოაშორა, ხოლო მომხრეები განადიდა.⁶⁰ „ურჩნი“, ვიზეც მებატინე საუბრობს, უპირატესად, ძველი მეფის, თეოდოსის, მომხრეები უნდა ყოფილიყვნენ. ამის შემდეგ, დასავლეთ საქართველოში, ისევე როგორც ქართლის საერისთავოში, არავინ იყო დარჩენილი, ვინც ბაგრატ მესამეს ხელისუფლებაში შეეცდილებოდა.

980 წლიდან მოყოლებული თეოდოსი საბუდამოდ ჩამოშორდა აფხაზთა სამეფოს მმართველობას და თავისი მოღვაწეობა ტაოში, თავისი სამშობლოდან შორს გააგრძელა. ის იყო უკანასკნელი აფხაზთა სამეფო დინასტიიდან, ვინც ამ ქვეყანას მართავდა. თეოდოსის მმართველობის ლიკვიდაციით, ბაგრატ მესამემ და მისმა მომხრეებმა ხელისუფლების ეტაპობრივი ცვლილება მოახდინეს, ძალაუფლებას ჩამოაცილეს ანოსიანთა დინასტიის უკანასკნელი მეფე, ხოლო ამავე დინასტიის შემკვიდრეობა, ქალის ხაზით, ბაგრატიონებმა ჩაიბარეს.

ტაოში გასახლების შემდეგ თეოდოსი მწუხარის ბედი უცნობია. ის უკვე აფხაზთა სამეფოს ყოფილი მონარქი გახლდათ, ამასთან, უკვე მოხუცებული და ნაკლებად წარმოადგენდა საფრთხეს გარშემომყოფთათვის. ამის შემდეგ თეოდოსიმ გარკვეული დროის მანძილზე იცოცხლა და თავისი ცხოვრება, ღიდი აღბათობით, ტაოში დაასრულა.

⁵⁹ მ. ლორთქიფანიძე. მეფე ბაგრატ მესამე, გვ. 33; ჯ. სამუშია. ბაგრატ III, გვ. 70-71.

⁶⁰ მატთანე ქართლისა. გამომც. ს. ყაუხჩიშვილი, გვ. 276; მატთანე ქართლისაჲ. გამომც. მ. ლორთქიფანიძე, გვ. 269.

Leri Tavadze

Assistant Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**THE INTRIGUES OF ROYAL COURT: LIFE AND REIGN OF THEO-
DOSI III THE BLIND
KING OF ABKHAZIANS**

Summary

Theodosi was the last ruler from the old dynasty of Abkhazian Kingdom. Western Georgian kingdom was one of the major players in the politics of the Georgian World. Georgia was close to its unification and this process was completed at the turn of the 1st and the 2nd millennia CE. Theodosi was born in western Georgia, he was the fourth son of Giorgi II the Great (r. 922-957), king of Abkhazians. Approx. in 944 he and his junior brother were sent to Constantinople in Byzantium. Theodosi was kept away from royal court to ensure that succession of throne to the second and third sons would be peaceful. King Giorgi made this decision after he suppressed the rebellion of his eldest son, who was severely punished for disobedience and revolt against his father.

Prince Theodosi was not blamed for the rebellion but he was abandoned by his family. He and his brother lived in a capital of Byzantine Empire quite far from their homeland. They were acquainted with Byzantine culture and customs and spent more than 20 years in Byzantium. The changes are occurring later. The power in Kingdom of Abkhazians shifted from Leon III to Demetre III in 967 after the death of the former. Single king was in power in Abkhazia while the position of another king was free and Theodosi was willing to accept it. Abkhazian and Kartlian nobles arrived in Constantinople and offered him the support in capturing the royal power in his homeland. Most probably it was during the reign of John Tzimiskes (r. 969-976), when Theodosi obtained permission from Emperor to return back to his home. John led an aggressive foreign policy, hence his interference in Abkhazian Kingdom cannot be excluded.

Theodosi went to East Georgia. Here he was able to find some allies for his cause, those who were against the aggressive policy of Abkhazian kings.

The rulers of Kartvelian Kingdom and Kakhetian Korepiscopate were most interested to diminish the influence of Abkhazians. The part of western Georgian nobles and some from Kartli, who were subjects of Demetre III, had intention to control the kingdom and get rid of Marushiani clan. Ivane Marushiani and other members of this family were in charge of eastern Georgian provinces, they also held the positions of *eristavi* of Kartli and *eristavi* of Javakheti which are two major provinces of eastern Georgia under the control of Abkhazian kings. Marushiani are close associates of king Demetre III. Theodosi was expected to storm the power of Marushiani and despotic rule of Demetre III. Nobles started to assemble in Samtskhe region, which was a part of Kartvelian Kingdom. Kings and nobles of this kingdom as well as subjects of Abkhazian king from Kartli started to send their forces to join Theodosi's around 970. Theodosi's camp was still assembling when the army of Demetre III suddenly attacked his brother and defeated him near Mere in Samtskhe region. Theodosi was forced to flee to Kartli. Adarnase Dzameli was his closest ally, hence Theodosi went in Adarnases's domain to seek the support from other nobles of Kartli. Demetre III fought for 3 months against supporters of Theodosi, but his attempt to capture fortress of Dzama proved to be a failure. Finally, both sides reached ceasefire. Davit of Imiertao was probably the mediator between rival brothers. Kartli nobles swore allegiance to Demetre III and Theodosi found shelter in Tao.

Theodosi lived in Tao under patronage of Davit king of Imiertao (southern part of Tao). Theodosi still hoped to gain power in his homeland, but Davit was not inclined to assist him anymore. Theodosi left Tao after he had spent a year in Davit's territory. He went to Kakheti and met with Kvirike II. They forged alliance against Demetre III and sought the support from Kartlian nobles. Demetre decides to get rid of his brother by the means of treachery, he offered Kvirike a peace agreement and promised to share his royal power with his junior brother. The truce was concluded and Theodosi went at his homeland after almost 30 years of absence. Demetre broke the agreement very soon and he ordered to arrest and blind his brother. Theodosi was blinded and imprisoned. Nobles were disappointed with a decision of their king and they invited the youngest brother Bagrat, who was nicknamed as "Chala-mepe", and declared him as a king. But Bagrat was not able to challenge the power of Demetre III and was defeated. Demetre died some years after those event and his survived, but blinded brother Theodosi III took control of Abkhazian Kingdom by the decision of local nobility. Theodosi was next in the line of succession among the members of dynasty, hence none resisted to his ascension.

Theodosi became a king in 975. His policy was to get rid of those nobles who were supporting his deceased brother, those were Marushiani clan and others grouped around them. Probably with instigation from Theodosi the Kakhetians invaded Kartli to capture administrative center of that region – Uplistsikhe. Theodosi did nothing to defend his domains in Kartli that means he tried to expel from their positions. Marushiani were blamed for blinding the king while he fought against Demetre. Ivane Marushisdze decides that he needs much stronger supporter on the royal throne for defence of his interests. He came to idea to elevate prince Bagrat son of crown prince Gurgen to the royal throne of Abkhazia. Bagrat was a nephew of Theodosi thus grandson of Giorgi II the Great of Abkhazia. Also, he was a grandson of Bagrat II king of Kartvelians from his father's side. Prince Bagrat was adopted by Davit of Tao as his heir and successor. Therefore, prince Bagrat was seen as unifier of those three kingdoms. Ivane chose him as his protégé and patron. Bagrat was installed in Kartli as a governor (eristavi) of Kartli and crown prince of Abkhazian Kingdom. Theodosi was unable to resist demands of Abkhazian and Kartvelian nobility, both of them supported prince Bagrat. Bagrat entered in Uplistsikhe, center of Kartli, together with Davit and his army and he was officially proclaimed as the heir of Abkhazian Kingdom and ruler of Kartli.

In 976 new intrigues developed in Abkhazian Kingdom. Nobles from Kartli invited Kvirike II ruler of Kakheti to take control of region. Theodosi did nothing to protect his newly elevated heir. He probably instigated incursion of Kvirike to get rid of his nephew and weaken position of Marushiani clan. Bagrat and his parents, who ruled as regents for him in Kartli, were all captured and imprisoned in Kakheti. Only after Davit's involvement Bagrat and his family were liberated. By 978 Bagrat reached the age of 16. Ivane Marushiani decided that it was the right time to elevate him into the position of king of Abkhazians. Theodosi was blamed for misfortunes of Abkhazian Kingdom and did nothing to counter this decision. Bagrat was elevated into the position of co-ruler of Theodosi. King Theodosi maintained at least formal power of monarch while actual sovereignty was held by young king Bagrat III of Abkhazia. Theodosi decides to strengthen his power as a king by division of administrative provinces into much smaller units under the patronage of local feudal lords. Kartli nobles were much to profit from these measures. Division of Kartli was seen as a pattern for the other regions. Strengthening of local feudals was against the interests of Bagrat III and his party. They almost lost their power in Kartli and expected the same development of events in other parts of the kingdom. Mem-

bers of Marushiani clan, Bagrat III of Abkhazia and his adoptive father Davit of Tao decided that Theodosi the Blind was a threat for central power in Kingdom of Abkhazia. The aged king was removed from governance. Theodosi was sent to Tao far away from Abkhazian Kingdom by supervision of Davit Kourapalates king of Imiertao. This coup d'etat was protested by nobles of Kartli, but Bagrat III defeated them in the battle of Moghrisi in 980. As a result of this victory, Bagrat established himself as undisputed king of Abkhazian Kingdom and later united Georgia. The most probably Theodosi ended his life in Tao.